

A Móra Ferenc Múzeum néhány régi, 10-11. századi leletanyagáról: Oroszlámos, Horgos, Majdán, Rábé, (Csóka)

KOVÁCS LÁSZLÓ

(Budapest, MTA Régészeti Intézete)

1. Nemrégiben, Nebojsa Stanojev katalógusának¹ ismertetése kapcsán át kellett tekintenem a múzeum egynemely régi anyagát. A Kürti Béla szíves előzékenységtől kísért munka minden eredményét vitacikkemben² természetesen nem tudtam közreadni, ezért az alábbiakban élek a számomra nagyvonalúan felkínált közlési lehetőséggel.

2. Oroszlámos (Banatsko Arandelovo, opšt. Novi Kneževac) – vasútállomás ("Vinograd"):

Az 1879. márciusi nagy árvíz után már június 11-én megindult Szeged városának újjáépítése, s az 1883-ra befejeződött munkálatok kiváltotta kereslet kielégítésére 1879/80-ban Oroszlámoson téglaegetőket állítottak. Ekkor bukkantak az első sírokra, majd a további földmunkák alkalmával 1898-ban, 1900-ban, 1901-ben és 1903-ban újabb temetkezéseket semmisítettek meg, sőt az utóbbi alkalommal hármat fel is tártak, továbbá eredménytelen hitelesítő ásást is végeztek. Újabb földmunkára és sírbolygatásra 1906-ban, 1907-ben és végezetül 1909-ben került sor. Az 1906. előtt előkerült, s a 3 sírlelet kivételével szórványlelet minőségű tárgyak zömét Reizner János, Tömörkény István és Hampel József adta közre³, később csak kataszterszerű összefoglalásokra⁴, vagy egy-egy jelentősebbnek ítélt darab említésére⁵ futotta. A teljes leletanyag közreadását az tette szükségessé, hogy N. Stanojev említett munkája hiányosan, sőt a meglévő kapcsolatokat is megbontva, mindössze a közölt leletanyagokat tekintette át.⁶

¹ STANOJEV 1989.

² KOVÁCS 1990.

³ REIZNER 1898; HAMPEL 1900, 674-676; TÖMÖRKÉNY 1904; HAMPEL 1905, II. 654-656, III. 430; HAMPEL 1907, 125-128 és 20-21.t.

⁴ KISLÉGHY NAGY 1912, 307; TÖMÖRKÉNY 1913; a legteljesebben, de hiábákkal: FÉK 1962, 22: No. 55.

⁵ PI.BÁLINT 1936, 211-213; FETTICH 1937, 84; CSALLÁNY 1959, 300; COMŞA-BICHIR 1960, 229; CSALLÁNY 1970, 272; BÁLINT 1973. 18.á., 21.á; MESTERHÁZY 1980, 102; DEMO 1983, 271, 278, 280; KÜRTI 1983. 272-273. közötti 12. fénykép: a., vö. uo. 751; KISS 1985, 251-258; KISS 1987, 131-132; S. PERÉMI 1987, 127; RÉVÉSZ 1988, 142; KOVÁCS 1989-90, 67; BÁLINT 1991, 244-245; KOVÁCS 1992, 87.

⁶ STANOJEV 1989, 14-19.

2.1. 1879/80-ban (vö. 2.7. pont), "midőn Szeged újra épült, az oroszlámosi vasúti indóház mellett lévő dombokon (Back Bernát) téglálegetőket állított ..., s ott több sírra bukkantak, hol a halottak vázain bronzkarpereczeket találtak. Ezekből egy pár, egyszerű sodronykarperecz (minden ékítmény nélkül) a Szeged városi múzeumba került." ⁷
MFM A leleteknek nincsen nyoma (1. kép 1.).

2.2. 1898 őszén, "midőn az oroszlámosi indulóház mellett lévő és a téglálegetőkkal átellenes magaslatról⁸ nagy tömegű földet hordtak el, ismét több sírra akadtak. Az egyik sírban az embervázzal együtt egy lócsontváz is volt. Kabók Ferencz munkavezető látta a garmadába hányt csontok között a lófejet, s gerinc- és lábszárcsontokat, de a midőn a régiségek után kérdezősködött, a munkások azt állították, hogy semmit sem találtak. Utóbb az egyik munkás Kabóknak mégis öt darab régiséget adott át azon kijelentéssel, hogy semmi mást nem találtak. Az így megmentett és a szegedi múzeumba került régiségek kétségen kívül egy nagyobb leletnek csak kis töredékét és részletét képezik" – írta Reizner J.,⁹ jó érzékkel utalva arra, hogy az ilyesféle leletekből rendszerint több szokott előkerülni.

Az átadott régiségek (2. kép 1-5.): ¹⁰

1. Kéregöntésű, aranyozott ezüst csüngős veret (d). Téglalap alakú felső tagját három keretelt hosszúkás dudor díszíti, egykor a teljes felülete aranyozott lehetett. Hátoldalán két szalagfülecske. Vékony lemezből préselt, teljesen aranyozott, egykor levél alakú, áttört alsó tagja időközben hiányossá vált. Méretei: 1.6 x 1.1, illetve 1.6 x 1.2 cm.

2. Kéregöntésű (?), ezüst rombusz alakú ingnyakdísz-veret (c) sima kereteléssel, sarkain kisebb, közepén nagyobb dudorral. Hátoldalán egy lemezfülecske maradt. H: kb. 2.4 cm.

3. Öntött bronz, négyszirmú rozettás kantárveret (b), sima kereteléssel, domború középrésszel. Hátoldalán négy (0.5-0.6 cm-re kiálló) szegecs. Egykor valószínűleg a teljes felülete ónozott, s polírozott volt, ennek nyomai a minta peremén még felismerhetők. Felszínén keresztirányú öntési hiba. Á: 2.6 cm.

4. Vastag ezüstlemezből kivágott levél alakú csüngő (a), amelyre az ugyanebből kivágott lemezfület egykor két kicsi szegeccsel erősítették fel. A hajdani ezüstlemez leveles-indás mintázatú nagyobb tárgya minden bizonnyal egy hajfonatdísz-korong le-

⁷ REIZNER 1898, 190.

⁸ Amely Reizner J. 1901.XI.18-i leltárkönyvi bejegyzése szerint a vasúttól nyugatra feküdt, vö. 2.6. szakasz!

⁹ REIZNER 1898, 190-192. Ezt és a korábbi leletanyagot hiányosan, tévesen 1900-as előkerülési idővel, s a 7. századi avar kaganátus korából származtatva említette: GIRIĆ 1962, 12-13.

¹⁰ "Oroszlámosi lelet (magyar pogánykori) részint vétel, részint eredeti ásatás útján származott ... A lelet egy részének rajza és leírása közölve van" az Arch-Ért 18 (1898) 184, 190-192. lapjain: Reizner J. leltárkönyvi bejegyzése 1898.XII.10-én a 10./1898. tételnél.

hetett¹¹, poncolt díszítésének háttérében a régvolt aranyozás nyomai már alig kivehetők. A csüngő bal széle sérült, lemezfülének fele az egyik szegeccsel elveszett, s nyomát csak a beütött szegecslyuk jelzi. Mellette egy másik, részben a csüngő peremét metsző lyukacska esetleg a korongról maradt meg. M: 4.4 x 3.35 cm.

5. Vékony ezüstlemezről kivágott levél alakú csüngő (a), amelyet a csüngő vonalát követő széles, aranyozott felszínű árokkal kiemelt, hasonló alakú, homorú felületű középmező díszít. A lemez nyúlványaképpen kivágott, s visszahajlított, időközben pedig hiányossá vált lemezfület egy vörösréz szegecs rögzíti, a fül mellett egy, a hátoldalról átütött aprócska lyuk. A csüngő jobb széle és csúcsa hiányos, a felülete lyukacsosra korrodálódott; az előkerülésekor kissé épebb volt. M: 4.5 x 3.25 cm.

MFM lt. sz.: 10./1898. a(4-5), b(3 = 53.203.1), c(2 – elveszett), d(1).

2.3. A MFM leltárkönyvi bejegyzése¹² alapján elképzelhető, hogy 1898 őszén kisebb ásatásra is sor került, s mivel mind a leltárkönyvi tétel első alszámain, mind pedig Reizner J. közleményében ugyanaz a munkavezetőnek átadott öt tárgy (1-5.) szerepelt, lehetséges, hogy az "eredeti ásatásból" az alábbi, Hampel J. közölte leletek¹³ valók (2. kép 6-15., 3. kép 16-17.):

6-7. Két kéregöntésű, ezüst, kerek ingnyakdísz-veret (e). Sima keretelésű domború felületük közepén kerek bemélyedés; a peremszéli árkolás felül kis háromszögű nyelvecskét képez. Hátoldalukon 2-2 szalagfülecske. Á: kb. 1.5 cm.

8. Tömören öntött bronz, félgömbfejű fülesgomb (f), h: 1.65 cm.

9-12. Két nagyobb és két kisebb, kerek metszetű huzalból készült, nyitott varkocskarika (h, g). A nagyokat Hampel J. ezüstnek tartotta, de a megmaradt példány bronz, á: 2.5 cm. A kisebbeket bronznak nevezte, de az ép példány ezüst, á: 2.1 cm. A másik karika kettétört, á: kb. 2 cm.

13. Apró, kerek metszetű bronzhuzalból készült s-végű karika (g), á: kb. 1.5 x 1.3 cm.

14. Átlátszatlanul fehér, lapított gömb alakú üvegyöngy (m), á: kb. 0.9 cm.

15. Nagy termetű kutya szemfogából készített, a végén átfűrt amulett (l), h: kb. 4.7 cm.¹⁴

¹¹ Bálint Csanád szíves közlése szerint, egy feltételezett korong díszítésének megszerkesztése a megmaradt mintarészlet alapján nem megoldható, mégis hasonló mintaelemeket csak hajfonatdísz-korongról ismerek: pl. Tiszabercel (SzSzB)-Ráctemető 4. sír, Derecske (HB)-Földesi út: CSALLÁNY 1959, 299: 9.á.1-2; 303: 11.á.1.

¹² Vö. 10. jegyzet!

¹³ Vö. REIZNER 1898, 184: 1-5.á. és HAMPEL 1900, 675: 78.t. c.1-5. ill. HAMPEL 1900, 675: 78.t. a.3-4, b.1-10.

¹⁴ Az átfűrt disznóagyarként szereplő - TÖMÖRKÉNY 1913, 244. - kutya fogat Bökönyi Sándor határozta meg, szívességét ezúton is megköszönöm.

16. Vaskengyel (i). Aszimmetrikusan körte alakú, trapéz formájú füllel, talpalója hiányos. Sz: 13.8 cm.

17. Vas csikózabla töredéke (j), amely Hampel J. szerint a kengyellel együtt került elő.¹⁵ Szájvása kettőbe hajtva, karikái csonkák voltak.

18. "Tíz db. kis vas részlet"(k), azaz időközben megsemmisült, ismeretlen rendeltetésű vastöredékek.

"A földhordások alkalmával nem a síroknál, hanem távolabb két érmet találtak, egy I. Lipót-féle 1704. évi ezüst duariust és egy II. Constantinus-féle kisebb bronzérmet."¹⁶ Utóbbi akár a temetőből származhatott, de utalás vagy bizonyíték híján nem vettem fel e jegyzékbe.

MFM lt. sz.: 10./1898. e(6-7), f(8), g(11-13), h (9-10), i(16), j(17), k(18), l(15), m(14), közülük csak a 8-9, 11-12 és 16. sz. maradt meg.

2.4. 1899 elején írott cikkének végén Reizner J. megjegyezte, hogy "a földhordási munkálatok az ősszel újból megindulnak amikor a leletekre remélhetőleg nagyobb gondot fognak fordítani".¹⁷ Talán ekkor került elő két, Hampel J. által 1900-ban már közreadott kengyel¹⁸, amelyet azonban sem 1899-ben, sem 1900-ban nem leltározta be a szegedi gyűjteménybe (3. kép 19-20.):

19-20. Két vaskengyel (-). Az egyik aszimmetrikusan lapított kör alakú, lapos füllel, belső sz: 12, m: 10.2 cm volt. A másik aszimmetrikusan körte alakú, széles füllel, belső sz: 11, m: 10.6 cm volt.

2.5. 1900-ban a földelhordás az 1898. évi helyszínen folytatódott: "Oroszlámoson az állomás ház mögött lévő dombot a szegedi pályaház udvarának kiszélesítése és feltöltése céljából a vasút lehordatta. Azon a helyen már az 1898. évi munkálatok alkalmával magyar pogánykori sírokra és leletekre akadtak (lásd 10./1898. sz.). A jelen munkálatok alkalmával is megbíztam Szíjártó Mihály pályafelügyelőt és előleges jutalomban is részesítettem, hogy az előforduló leletek alkalmával kíméletesen és óvatosan járjon el, a munkásokra felügyeljen, s őket jutalom kilátásba helyezésével buzdítsa és vigyázatra kötelezze.

Több sírra akadtak ugyan, de a munkások akkordba voltak fogadva, s így a szaggatás útján foganatosított munka körül óvatosan el nem járhattak. Így nem csoda, hogy a

¹⁵ Megállapításának hitele kétséges, mert velük egy helyről (egy sírból?) származtatta a HAMPEL 1900, 675: 78.t. b-c. alatti ékszerek is, jöhetnek utóbbiak közül a c. jelzetűek biztosan 1898-ból valók: HAMPEL 1900, 674. A kengyel és zabla összetartozása mellett szólhat Tömörkény I. megjegyzése egy 1903-ban ugyanitt talált kengyel kapcsán: TÖMÖRKÉNY 1904, 265.

¹⁶ REIZNER 1898, 192.

¹⁷ REIZNER 1898, 192.

¹⁸ HAMPEL 1900, 674, 675: 78.t. a.1-2.

¹⁹ A lowry (lowre) tévesen angoloskodó alakja a német Lore szónak, jelentése: keskeny-vágányon közlekedő, rendszerint lóvontatású vasúti kocsi, csille, vagy alacsony, nyitott vasúti teherkocsi: TESZ II. 789.

leletek elkallódtak, a lowrekba¹⁹ hányattak, s elvesztek. Az utólag bekerült csekélységek egészen azonosak az 1898. évi leletekkel. Nevezetesen" (3. kép 21-23.):²⁰

21. Öntött ezüst csüngős veret levél alakú felső tagja (d), egyedülállóan furcsa díszítéssel. Hátlapján 3 szegecs, a függesztőfüle letört. M: 2.2 x 1.6 cm.

22-23. Két s-végű karika (c). Mindkettő kerek metszetű huzalból készült. A nagyobbik ezüst, a fele hiányzik, s-vége letörött, á: 2.4 cm. A kisebbik bronz, az s-vége hiányos, á: 1.2 cm.

24. "Vasból készült zablátöredék" (b).

MFM lt. sz.: 12./1900. b(24), c(22-23), d(21)²¹, közülük csak a 22-23. sz. van meg.

2.6. 1901-ben a földelhordás másutt folytatódott. "A szegedi pályaudvar építéséhez, illetőleg a rendező pályaudvar kikerülésére szolgáló új pályatest kiépítéséhez a szükséges óriási földanyagot Oroszlámosról szállították, de nem a vasút mentén lévő nyugati, hanem a keleti halomból, mely (Magyar)Majdán felé húzódik.

Itt a földszagatás alkalmával egymástól 2-3 méternyi távolban, sorban, öt sírba akadtak. Az egyik sírban egy löfejet is találtak. Nem mindenik sírban találtak mellékleteket, de az egyikben több bronztárgyra akadtak, amelyeken a munkások megosztottak. Némelyik munkástól a vasúti pályafelügyelő elkérte a neki juttatott részeket. Így a lelet több felé került, abból azonban beszolgáltattak"²² (4. kép 25-28.):

25. Kéregöntésű bronz, hosszúkás csizmaveret (b-c). Nyíl alakú testét két vasos indából kinövő hegyes levél díszíti, amely egy gyűrűből kibomló palmettacsokorba végződik. Hátdalán 3 szegecs volt. Kettétört, két darabját más-más kézből szerezte meg a múzeum. H: 3 cm.

26. Apró, tömör öntésű, bronz félgömbfejű fülesgomb (e). Reizner J. bejegyzése szerint "ebből igen soknak kellett lennie". H: 1.2 cm.

27-28. Két bronzból öntött, ellipszis alakban meghajlított, gerincelt felületű szíjbujtató (f), á: 1.7 x 0.8 cm.

29. Bronz "halántékkarika" (d). A leltárkönyv szóhasználata alapján eldönthetetlen, hogy sima vagy s-végű volt-e?

30-31. Két bronzkarperec, az egyik kettétörve (a).²³

²⁰ Reizner J. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1900.X.20-án a 12./1900. tételnél. E leletek közöletlenek, a 12./1900.a. egy bütyökdíszes őskori agyagsésze.

²¹ A tárgyról csak Bálint Csanád 1967-68-ban készített rajzocskája maradt fenn.

²² Reizner J. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1901.XI.28-án a 10./1901. tételnél. Közöletlen leletek, vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 264-265.

²³ A 25. sz. veret felső része, továbbá a 30-31. sz., Molnár István rábéi lakos adományára, a többi tárgyat Papity István és Kószó Mihály rábéi lakosok 80 fillérért adták el a múzeumnak.

MFM lt. sz.: 10./1901. a(30-31), b-c(25), d(29), e(26), f(27-28), közülük a 29-31. sz. elveszett.

2.7. 1903-ban tovább folytatódott a munka, amelynek körülményeiről részletes leírás maradt. A beszámolót a június 16-án a helyszíntre utazott Reizner J. készítette, aki tapasztalhatta, hogy a földhordás ekkor már csaknem véget ért. Mivel a terepet ő jól ismerte, a színhely adatait túlzottan szűkszavúan ismertette, ezért az az alábbiak alapján egyértelműen nem azonosítható!

"Az újszegedi állomásház létesítése végett ott rendkívüli mérvű földfeltöltésre volt szükség. A földet a vasút Oroszlámosról vonatokkal hordotta s mintegy 2 hét alatt az óriási földmozgósítás befejezve volt. A földbánya az oroszlámosi állomás mellett lévő parton nyitattott, de most nem a falu felé eső parton²⁴, hanem az ellenkező, az állomástól északkelet felé eső részen történtek a munkálatok, azon kigödrözések folytatásaképp, a hol az 1879/80-ik évben Back Bernát tégláégetésre már bányát nyitott.

A földbányászás szaggatás útján történt. A 2-6 méter magas partokat akkordban dolgozó munkások szaggatták le és hányták a földet a lowrekba, hogy a kikötött idő alatt azokat megtöltsék s a vonatokat a rövid időközökben útnak indíthassák. Szóval a legnagyobb sietséggel folyt a munka az egész vonalon.

Előzetesen a vezető mérnökségnél történt közbenjárásom ridegséggel találkozott, de a midőn bizalmas úton értesültem a leletek előfordulásáról ... Stelczel (Frigyes) üzletvezető helyettes úrhoz fordultam, ki intézkedett a leletek azonnal való átadása ügyében.

Június 16-án magam is a helyszíntre kimenvén, a leletek származása és előfordulása felől a munkásoktól kérdezősködtem, de kevés biztosat tudhattam meg. Nevezetesen: a mintegy 2 holdnyi területen összesen 13 sírra akadtak. Ezen nem szorosán, hanem szórványosan, kisebb nagyobb távolságokra egymástól fordultak elő. A sírokban a csontvázak jobbára fejfelé kelet és lábbal nyugat irányban voltak fektetve, a föld felszínétől 40-90 cmr. mélységben, a mit talán annak lehet tán tulajdonítani, hogy a föld felszínét valamikor egyengették. Tudnivaló ugyanis, hogy a halom a korábbi időkben szőlővel volt beültetve, s azért a helynek mostani neve is: Vinograd.

A munkásoknak különösen feltűnt, hogy mindjárt az első napokban az egyik sírban lófejet és ló lábszár csontokat is találtak. (A lófej valamint a koponya félre tétetett és utóbb Török Aurelnak átadatott.)²⁵ Ugyanitt kengyel és más vastárgyak is fordultak elő, közöttük egy 25 cmr hosszú tör vagy nyíl alakú, ezentúl zabla vas, de a melyek teljesen szétmállottak.

Nem minden csontváz mellett voltak mellékletek. De hogy a leletek közül melyek együvé valók, melyek fordultak elő egy-egy sírban, megállapítani nem lehetett, mivel a sírok sokszor félig szakadtak le, a leletek másik része a földben maradt és csak később került elő:²⁶

Az előkerült leletek (4. kép 32. – 9. kép 114.):

32-41. Tíz kéregöntésű, ezüst, kerek ingnyakdész-veret (r). Szegélyük nyolcszirmú virág alakú, a közepükön kiemelkedő dudor. Hátlapjukon 2-2 szalagfülecske, némelyik-

²⁴ Vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 265.

²⁵ A koponyának a TM Embertani Tárában nincsen nyoma; Pap Ildikó szíves felvilágosítását ezúton is megköszönöm.

²⁶ Reizner J. bejegyzése a MFM leltárkönyvébe 1903.VI.18-án a 21./1903. tételnél, s e szövegnek sokszor szó szerinti átvétele: TÖMÖRKÉNY 1904, 265.

ken a felvarró fonál maradványaival. Egyetlen töredékes, valamint egy jellegtelen példánya maradt, m: 1.5 cm.

42-47. Hat kéregöntésű, ezüst csüngősveret kerekedően szegletes, az előzőkhöz hasonló felső tagja (s), az aljukon hosszú, kampós szalagfüllel. Hátoldalukon 2-2 szalagfülecske. Egyetlen példánya sem maradt, m: kb. 1.7 x 1.3 cm.²⁷

48. Kéregöntésű, aranyozott ezüst csüngősveret (sz). Domborodó, kerek felső tagjának közepét, s levél alakú alsó tagjának szélét árkolás köríti. Egykor valószínűleg a teljes felülete aranyozott volt, ennek leginkább az árkolásban maradt nyoma. A kerek tag hátoldalán két szalagfülecske, h: 2.9 cm.

49. Kéregöntésű, aranyozott ezüst, rombusz alakú ingnyakdísz-veret (t). Gömböcskés sarkai között gyöngyosoros szegély keretezi a gülásan kiemelkedő közepét. Aranyozásának csak a barázdás mélyedésekben maradt nyoma. Hátoldalának két lemezfülecskéje letört, ezek helyettesítésére a két távolabbi sarokgömböcskébe hátulról fűrt felvarrólyuk szolgált. Az egyikben megmaradt a varrófonál maradványa, h: 2.6 cm.

50-51. Két tömör öntésű, lapított gömbfejű fülesgomb (u). A meglévő példány bronz, a leltárkönyv mindkettőt ezüstnek határozta meg. A másik, hiányos fülű, "jóval kisebb" példány elveszett. H: 1.3, illetve kb. 1.1 cm. A közölt rajzocskákkal²⁸ szemben a leltárkönyvi vázlaton a meglévő ép fülű gombot kettősen körbefutó vonal, s annak kétoldalán sugaras vonalkázás díszítette, mindennek ma semmi nyoma.

52. Ezüst füles félgomb (ü). Félgömbös testén gyűrűcske közvetítette fülecske. Elveszett, h: kb. 1.9 cm volt.²⁹

53-68. 16 kerek préselt, aranyozott ezüst, női ruhadíszveret (v). Domború középrészét kiemelkedő gyűrű, hétkaréjos csillagminta, s gyöngyosoros keret övezte. Egykori aranyozásának csak a minta mélyedéseiben maradt nyoma. Szegélyénél felvarrólyukak voltak. Egyetlen példány sem került elő épen, s időközben mindegyik megsemmisült. Á: 3 cm volt.³⁰

69-75. 7 kerek, öntött, aranyozott ezüst női ruhadíszkorong (aa). Domború közepét kiemelkedő gyűrű, valamint kétkaréjos, bimbókban végződő mintázat övezi. Utóbbi a sima kerettel hét kiemelkedő félellipszis alakú mezőt zár be. Egykori aranyozása csak a minta mélyedéseiben maradt meg. Minden példány egykor 2-2 hátoldali szalagfülecskével készült, amelyek közül négy korongon az egyik vagy mindkettő letört. Egy ép és egy hiányos szalagfülű példányon 1-1 felvarró lyuk is látható. A leltárkönyvben csak 6 példány szerepel. Á: 3.2 cm.

76. Kéregöntésű, ezüst, négyszegletes csizmaveret (q). Lyukas közepét gyűrű övezi, ehhez négy szív alakú, közöttük négy apró, csepp alakú szírom csatlakozik. Hátlapjának

²⁷ TÖMÖRKÉNY 1904, 268, 268: D:23, 25-26. ábra

²⁸ TÖMÖRKÉNY 1904, 267, 268: D.19-20. ábra

²⁹ TÖMÖRKÉNY 1904, 267, 268: D.21. ábra

³⁰ TÖMÖRKÉNY 1904, 266, 268: D.5-6. ábra

mind a négy szegecse letört, ezért a két átellenes sarkán hátulról kifűrt lyukakon át varrhatták fel. Sz: 2.3 cm.

77-78. Különlegesen szép, öntött, aranyozott ezüst gömbsorcsgűs függőpár (w, zs). Vastag, lemezes öntésű függőjének középrése csepp alakú, ebben sugaras vonalkázású sáv köríti az egyező formájú belső kivágást. A függő kerete ívelődően fut, a sarkain és az alján hurkokat képez, s ezek mellett három helyen is áttört. Ellipszis alakú karikája hiányos. Alsó függesztőhurkára korrodálódott a csüngőjének akasztógyűrűje, s mivel a megmaradt csüngőn ez a gyűrű részben megvan, bizonyos, hogy utóbbi a függő elveszett párjához tartozott. A csüngő öt bogyója oldalról lapított gömb alakú, s a köztük lévő pálcagat egykor a dróttal csavarást utánzóan barázdált volt. Valószínűleg a függőpár teljesen aranyozott volt, de az aranyozás csak a csepp alakú középrészen maradt meg összefüggően, másutt csupán nyomokban. H: 4.4, sz: 2.6, a csüngő h: 5.25 cm.

79-81. 3, kerek metszetű bronzhuzalból készült, nyitott varkocskarika (g), á: 2.8 x 2.6, illetve 2 cm. A harmadik, említett példánynak csak rajza jelent meg, téves (a 88.-ra utaló) szöveg kíséretében, á: kb. 2.2 x 1.8 cm.³¹

82-88. 7, kerek metszetű huzalból készült s-végű karika. 2 nagy, vastagabb ezüsthuzalból, bordázott s-véggel (bb), á: 2.7 x 2.9, illetve 2.4 x 2.9 cm. 3 kisebb, vékonyabb ezüsthuzalból: 2 sima (cc, dd), a harmadik hiányzó s-véggel (h), á: 1.6 x 1.9, illetve 1.1 x 1.4, végül 1.3 x 1.5 cm. 2 kisebb, kerek metszetű bronzhuzalból készült, az egyik bordázott (h), a megnyúltabb (cc) sima s-véggel, á: 1.8 x 1.9, illetve 1.5 x 1.9 cm.

89. Háromrét hajtott, kerek metszetű bronzhuzalból csavart varkocskarika (j), az egyik végén hurokkal, a másikon kampóval. Á: 3.6 x 3.9 cm.

90. Mintegy 80 szemből álló, szürke pasztagyöngysor (ff), benne apró hengeres, lapított gömb, kettőskúpos, kéttagú és csurgatott felületű gyöngyökkel. Mind elveszett.³²

91-92. Ezüst, kikerekedően szélesedő végű, nyitott lemezkarpercepár (y). Vastag teste kívül, középen szélesen árkolt, kiszélesedő végeire csepp alakú, levélcsozorban végződő, teljes felületükön aranyozott ezüst vereteket szegecseltek fel úgy, hogy 3-3 szegecsükből az elülső kettőt a karperec belső oldalán durván elkalapálták, a harmadikat pedig levágták és a végét laposra verték. A rátétek közepe csepp alakú rekesznek kivágott, ezt sima, majd fogazott, végül ismét sima keretelés övezi. A rekeszekből feltehetőleg irrizálódva széthullott és kiesett az üvegpasztabetét, amelynek egyenes széléit a ragasztó-töltékanyagban megőrződött lenyomata mutatja. Á: 6.9 x 7.3, sz: 1.4, a veret: 2.8 x 1.8 cm, illetve á: 7.35 x 7.3, sz: 1.5 cm.

93. Bronz, kikerekedően szélesedő végű, nyitott lemezkarpercec (n). Végeire csepp alakban kidomborodó felületet kalapáltak, amely az előző karperecpárhoz hasonló rátétet helyettesít. Végei szembenálló szélén 1-1 kívülről fűrt lyukacska, feltehetőleg az

³¹ TÖMÖRKÉNY 1904, 266, 266: B. 3, 1, 6. ábra

³² TÖMÖRKÉNY 1904, 268, 269: E.8. ábra: Reizner J. kagylóhéjból készültek írta le őket.

ékszer átmérőjét csökkentő, összehúzó fonal számára. Pántján egy keresztirányú repedés, valószínűleg az anyagszerkezet hibája kiváltotta korrózió. Á: 6.6, sz: 1.3 cm.

94. Ezüst, kikerekedően szélesedő végű, nyitott lemezkarperec (n), szemközi végeinél a fentiével egyező céllal, ugyancsak előlről fűrt 1-1 lyukacskaival. Á: 6.4 x 5.8, sz: 1.1 cm.

95-98. 4 bronz, hegyesedően nyitott végű huzalkarperec (l). Az első kettétört: ennek végeit 7-7 keresztirányú, majd 1-1 x-alakú rovátkolás díszíti, á: 6.6 cm. A másik két db á: 6.6, illetve 5.6 x 6.4 cm. A negyedik, deformált példány közöletlen maradt, á: 5.5 x 6.6 cm.

99. Egy kerek metszetű bronzhuzal háromrétre hajtásával és megcsavarásával készített huzalkarperec (m). Mindkét vége hurkosan zárult, s ebben a huzalvéget spirálisan megtekerték. Elveszett, á: kb. 7.1 x 7.3, v: 0.3 cm volt.³³

100. Aranyozott ezüst, négygömbös fejesgyűrű (x). A megfelelő alakúra kivágott ezüst alaplemezhöz ezüst szalagkarika, és a teljes felületén aranyozott ezüstlemezről préselt domború fej csatlakozik. Utóbbi kerek rekesz-kivágását sima és fogazott sáv övezi, négy kiugró negyedgömböcskével. A fejlemez a dudorok alatt durván visszahajlított, illetve levágott és elkalapált szegecsekkel erősítették fel az alaplemezre, a megfelelő helyen együtt a szalagkarikával. Egykori, minden bizonnyal üvegpasztabetétje kiesett. Á: 2.5, a fej á: 2.3 x 2.4 cm.

101. Ezüst, öntött(?) fejesgyűrű (o), ellipszis alakú, közepén csonkagúla alakban kiemelkedő, oldalt rovátkolással díszített fejjel, és a fej kétoldalán 3-3 barázdával ékes karikával. Elveszett, á: kb. 2.3 x 2.6 cm volt.³⁴

102. Három (?) kerek metszetű ezüsthuzalból láncszerűen fonott, elkalapált végű huzalgyűrű (i). Elveszett, á: kb. 2.3 cm volt.³⁵

103. Három (?) kerek metszetű ezüsthuzalból csavart huzalgyűrű (ee), amely a "végeinél vékonyodó és kinyitható"(?). Ez a leírás sem az ábrázolt két³⁶, sem a meglevő egyetlen példányra nem illik. Az előbbieik á: kb. 2.3 cm volt, az utóbbi á: 2.2 x 2.1 cm.

104. Vasár (z). Lemezes, farostokkal borított nyéltüskéje kerek metszetű hegyé keskenyül. Egykor h: 8 cm volt, jelenleg 7.65 cm.

105. "25 cm hosszú tör vagy nyíl alakú" vastöredék (vö. 2.7. bevezetője), amely teljesen szétmállott, s leltározásra sem került. Esetleg tegez-oldalpálca lehetett.

106. Vékony ezüstlemezről kinyírt levél alakú csüngő (p). Közepén ellipszis alakú mélyedésben csepp formájú, alul dudorossá váló kiemelkedés. Ezüstlemez szalagfüle

³³ TÖMÖRKÉNY 1904, 266, 267: C.6. ábra

³⁴ TÖMÖRKÉNY 1904, 267, 268: D.15. ábra

³⁵ TÖMÖRKÉNY 1904, 269, 269: E.1. ábra

³⁶ Vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 268, 266: B.2. vagy 268: D.18. ábra

részzegeccsel van felerősítve. Felülete kereszt- és ferde irányú gyűrődésekkel tagolt. Egykori állapotához képest tönkrement: szélei kitöredeztek, felszíne összerepedezett. M: 3.5 x 2.9 cm.

107-109. Körte alakú, aszimmetrikus vaskengyel pár, valamint egy hasonló kengyel (c-e). Különböző mértékben mindegyik töredékes, hiányos. Az egyik, egykor csak hiányos szárú kengyel (c) csupán töredékeiben maradt meg, azonosítani az ép füle alapján lehetett: hajdan 15 x 16,5 cm méretű volt. A másik (d) hasonló, de hiányos fülű és szárú volt, 12 x 14 cm mérettel. A harmadiknak (e) a füle és talpalója egyaránt hiányosan került elő, s kis mérete – 13 x 9 cm – miatt gyermekkengyelnek határozták meg.³⁷ Az utóbbi 2 példány megsemmisült.

110. "Zabla vas", amely teljesen szétmállott (vö. 2.7. bevezetője), s leltározásra sem került.

111-112. 2 vas hevedercsat. Az egyik kisebb, és lekerekített téglalap alakú volt (a), jelenleg kettétörötten hiányos, m: 5.1 x 4 cm. A másik nagyobb volt (b), de már hiányos állapotban leltározták be, m: 6.4 x 5.1 cm.

113. "Agyagedény (f) fül nélkül, szájánál összehúzódó. Korongon készült, s egész oldala párhuzamosan körülfutó, mélyen bevágtott vonal díszítéssel. Pereme kissé lecsorbult. M: 13 cm." Elveszett, rajza sem maradt.³⁸

114. Bronzhuzal, a végein behajlítva (k). Két darabra tört. Ismeretlen rendeltetésű volt, h: 4 cm. Időközben elveszett.³⁹

MFM lt. sz.: 21./1903. a-b(111-112), c-e(107-109), f(113), g(80-81), h(82), i(102), j(89), k(114), l(95-98), m(99), n(93-94), o(101), p(106), q(76), r(42-47), s(32-41), sz-v(48-68), w(77), x(100), y(91-92), z(104), zs(78), aa(69-75), bb-dd(83-88), ee(103), ff(90). Közülük elveszett: 34-47, 51-68, 81, 90, 99, 101-102, 105, 108-110, 113-114. 21./1903. t (49=53,203.5.).

2.8. Reizner J. helyszíni szemléjének napján, 1903. június 16-án⁴⁰, három sír előkerülésénél volt jelen (10. kép 115-125):

1/1903. sír: hátonfekvő, nyújtott helyzetű felnőttsontváz, m: 60-70 cm, t: Ny-K. Mellékletei:

115. Jobb kezének egyik ujján nyitott huzalgűrű.⁴¹

³⁷ A gyermekkengyelről csak egy leltárkönyvi vázlat maradt meg.

³⁸ TÖMÖRKÉNY 1904, 266.

³⁹ TÖMÖRKÉNY 1904, 269, 269: E.7. ábra

⁴⁰ A leltárkönyvben tévedésből július 16. szerepel, jöllehet a beírás június 18-án kelt, s az akkor megnevezett hitelesítő ásatásra csak július 13-14-én került sor, vö. 2.9. szakasz, valamint TÖMÖRKÉNY 1904, 269.

⁴¹ Mivel beletározásra sem kerültek, e sírok ékszereit nem lehet a leírások alapján biztonságosan azonosítani, ezért az alábbiak csak feltételezések: vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 269: E.6. ábra

116-117. A mellen I. László (1077-1095) rossz állapotú 2 érmeje (CNH 25, 26). MFM leltározásra sem kerültek.

2/1903. sír: az előbbtől 3 méterre, hasonló helyzetben fekvő felnőttcsontváz.

Mellékletei:

118. A jobb kéz egyik ujján több százból csavart huzalgyűrű.⁴²

119-121. A mellen egy töredékes és 2 fél érme: Salamon (1063-1074) verete (CNH 19), valamint I. Lászlóé (CNH 26, 33).⁴³

MFM leltározásra sem kerültek.

3/1903. sír: az előbbtől mintegy 10-11 méterre lelt, hasonló helyzetű felnőttcsontváz.

Mellékletei:

122-123. "Két halántékkarika, az egyik nagyobb és vastagabb sodronyból."⁴⁴

124-125. "Két kisebb függő, (az) egyik vége visszahajló kunkorodással"⁴⁵ (s-végű karika?).

126-127. A mellen egy ép érme, I. László verete (CNH 36), továbbá egy eredetileg kettéhajtott érme meghatározhatatlan töredéke.

MFM leltározásra sem kerültek.

2.9. Reizner J. bízott abban, hogy további leletek is előkerülnek, ezért Szegedre visszatérően (?) "a munkásoknak Tóth Antal Rábén cím alatt postai utalványon 10 K(rona) jutalmat" küldött⁴⁶, s hozzáfogott egy hitelesítő ásatás megszervezéséhez, "azon szomszédos területeken, melyeket a vasút elhordás alá ki nem sajátított. Nagy reményeket fűztem – írta – különösen a leásott területhez eső sarokhoz, vagyis a szöglethez, mint a hol" a 21/1903. w-aa sz. leletek (= 69-75, 77-78, 91-92, 100, 104) előfordultak.

"Az ásatás iránt való előmunkálatokat a helyszínén elrendeztem, az engedélyt a földtulajdonos részéről kieszközöltem s dr.Török Aurel egyetemi tanár is, mint ki ásatásaimban való részvételt már régebben óhajtotta – megérkezvén, a munkásokkal együtt a helyszínén megjelentünk" (1903. július 13-án).

"A leásott területtel párhuzamosan, északi irányban, hogy a sírok legkönnyebben észlelhetők legyenek, számos kémlő árok készült, de két napi fáradalmas munkásság eredmény nélküli volt. S mivelhogy a kiszemelt terület, különösen a sarok még learatva sem volt, annál fogva a munkálatokat itt egyelőre felfüggesztettük" (július 14-én).⁴⁷

⁴² Vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 269, 266: B.2. vagy 268: D.18. ábra valamelyike (vö. 36. jegyzet); a 209: E.1. ábra nem lehet, mert az fonott gyűrű (vö. 35. jegyzet).

⁴³ A leltárkönyvben s a publikációban - TÖMÖRKÉNY 1904, 269: 2. jegyzet - egyaránt az egyik I. László érme téves CNH 20 meghatározása szerepel. Helyesbítve: TÖMÖRKÉNY-HARSÁNYI 1912, 12; TÖMÖRKÉNY 1913, 244. Típus nélkül említette az érméket: JOVANOVIĆ 1977, 153-154; STANOJEV 1989, 14. Más tekintetben: KOVÁCS 1989-90, 67; KOVÁCS 1992, 87.

⁴⁴ Vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 269: E.4-5. ábra?

⁴⁵ Vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 269: E.3. ábra?, a másik kép nélkül.

⁴⁶ Reizner J. leltárkönyvi bejegyzése a 21./1903. tétel végén.

⁴⁷ Reizner J. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1903. július 13-14-re vonatkozólag. Vö. TÖMÖRKÉNY 1904, 269.

2.10. 1904. január 20-án bekövetkezett halála megakadályozta Reizner Jánost az ásatás folytatásában.

A földmunkálatok azonban nem szakadtak meg, s 1906-ban újabb sírokra bukkantak: "A múlt év végén értesített Tánczos Jakab államv(asúti) főmérnök úr, hogy e helyen tavasszal végzendő földmunkákhoz egy munkavágányt fektetvén le, az e célra készített bevágásban, a halom oldalában, 50-60 centiméterre a földszintől régi sírokra találtak az alábbi leletekkel" ⁴⁸ (10. kép 128-134.):

128. Lóra alakú bronzcsat (g) pecek nélkül, h: 2.8 cm.

129. Kerek metszetű bronzhuzalból készült, nyitott varkocskarika (f), á: 2.8 cm.

130. Kerek metszetű, háromrét hajtott bronzhuzalból csavart, hurkosvégű karperec (e). Hurkai között a drótvégből alakított spirál tölti ki, á: 6.5 x 7, v: 0.2 cm. Kettétört, ragasztott példány.

131. Rombusz alakú(?) vasnyílcsúcs (d) tüskés pengetőredéke, h: 5 cm.

132. Körte alakú, aszimmetrikus vaskengyel (b) téglalap alakú füllel, s hasonló szíjnyílással. Szárai laposak, bordázott talpalója kicsorbult. Több darabból összeragasztott, m: 15.6, sz: 11.7 cm.

133. Vas csikózabla(?) töredéke (c): v-alakban összehajtott szájvasai, végének gyűrűiben a zablakarikák töredékeivel, sz: 10 cm.

134. Kis méretű fazék (a). Átlagosan iszapolt, homokkal és apró, általában fehér kavicszemcsékkel soványított. Kézikorongon formált. Fenekén a korong falapjának lenyomata: párhuzamos sorokban egyenes bemélyedések. Az edényfal belső oldalán kikapinthatók a hurkatechnika varrat-nyomai. Alakja tömzsi, hordószerű, a legnagyobb kihasadása magasságának középső harmadában van. Rövid ívelt nyakán kihajló, ferdén levágott a perem, s a belső ívén a fedő számára készített hornyolat látható. Díszítése: ötágú eszközzel a felső és középső harmadára hullámvonalkötegeket, az alsóra pedig egyenes vonalkötegeket karcoltak. Égetése átlagos minőségű, törésfelülete háromrétegű. Külseje halvány árnyalatú vörösesbarna (MUNSELL 5YR 7/4-6/4). Előkerülésekor csak a pereme volt csorba, időközben keresztben kettétört, ma összeragasztott. M: 11.1, peremá: 9.6, á: 11.1, fenéká: 6.3 cm.⁴⁹

MFM lt.sz.: 1./1907. a(134), b(132), c(133), d(131), e(130), f(129), g(128), h(135). Közülük elveszett: 128-129, 131, 133, 135.

2.11. 1907 nyaráig sor is került az előre bejelentett földhordásra, s ekkor Tóth Antal napszámos⁵⁰ "újabb leletre akadt, amiket Tánczos Jakab főmérnök úr rövid úton

⁴⁸ Tömörkény I. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1907.I.2-án az 1./1907. tételnél. A leletek közöletlenek.

⁴⁹ Az edény részletes leírását Takács Miklós szívességének köszönhetem.

⁵⁰ Aki talán azonos azzal, aki az 1903. júniusi jutalmat felvette, vö. 2.9 szakasz bevezetője!

beküldött. Ezek az alábbiak:"⁵¹ (11. kép 136-140, 12. kép 1-2):

136-138. 3 aranyozott bronz, kéregöntésű, nyulánk szív alakú övveret (e). Lapos keretelésű felületük két, egymással szembe fordított oldalra hajló háromszirmű virággal díszített, a veret hegyes végére háromlevelű palmetta borul, alján pedig a megtört vonalú keret alkotta zugban csepp alakú bimbó ül. E veretek egykor 2-2 szegeccsel voltak az övre erősítve, de a szegecsek eltörvén, másodlagosan a két végüknél fűrt lyukakon át varrták fel őket. A felső lyuk széle mindhárom, az alsóé csupán az egyik példányon kitört. Egy másik vereten a felső lyukszél kitorése után a háromlevelű palmetta közepébe fűrtak új felvarró lyukat. Á: 2.1 x 2.5 cm.

139. Kerek metszetű vékony bronzhuzalból készült, nyitott varkocskarika (c), á: 2.5 x 2.75 cm.

140. Pofarudas zabra egyik, bronzból öntött oldalpálcája (b). Egykori vas szájvasának csak a nagyobbik szíjnyílás oldalára rozsdásodott nyoma maradt meg. A másik oldalpálca elő sem került. A meglelt pálca a végei felé vékonyodik, s a végein egy-egy csonkakúpos-kúpos, két körbefutó barázdával tagolt fejecske ül. A pálca közepéből nyúlik oldalra az ívelt oldalú trapéz alakú, egy-egy félkörös illetve téglalap alakú szíjnyílást tartalmazó szíjfül. H: 11.1, a fül: 3.2 x 2.5 cm.

- Szarvasagancs egyik bogából kialakított bogozó (a). Ívelt teste keresztirányban átfűrt, hosszirányban pedig üregesen kivájt. A két lyuk között, valamint a peremén fémgűrű (bronz?) nyoma. A hegye megkopott, h: 10.6, á: 1.6 x 1.4 cm. Kora bizonytalan, s semmi esetre sem őskori zablápálca.⁵²

- "11 cm hosszú, 3 cm széles bőrdarab" (f). A veretekhez tartozása ellen szól, hogy szegecslyuk nélküli. Kora bizonytalan.

- Öntött bronz övmerevítő pálca (d). Félkör metszetű teste 17 dudor sorozatából áll, sima hátoldalán 8 meglevő, csaknem 0.4 cm vastag szíjra illő felerősítő szegecs. M: 7.85 x 0.45 cm. Késő antik korú lelet.⁵³

- 17. századi ezüst díszű (g).

MFM lt. sz.: 16./1907. a(-), b(140), c(139), d(= 53.86.38), e(136-138), f-g(-). Közülük elveszett: 139., továbbá a 16./1907.f.

2.12. A temető bolygatásának utolsó adata 1909-ből való. "Az államvasútnak az orozslámosi vasúti állomás mellett levő földbányájából, ahonnan már nagyszámú magyar pogánykori leleteink vannak, került elő az alábbi két bronztárgy, amelyeket Torlai Arthur mérnök úr adományul beküldött"⁵⁴ (11. kép 141-142):

141. Ezüst, szélesedően kikerekedő, s háromkaréjosan végződő, nyitott lemezkarpe-

⁵¹ Tömörkény I. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1907.VII.15-én a 16./1907. tételnél. Közöletlen leletek.

⁵² Kovács Tibor szíves véleményét ezúton is megköszönöm.

⁵³ Vö. BULLINGER 1969, 56: 35-37. á., V-VIII, XXII, XXIV.t. stb. H. Vaday Andrea szíves segítségét ezúton is megköszönöm.

⁵⁴ Tömörkény I. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1909.X.29-én a 13./1909. tételnél. Közöletlen leletek.

rec (a). Egykor eltört, s megbővítve, más összetételű ezüstlemez közbeiktatásával kijavították. A: 6.2 x 6.4, sz: 1.5-1.9 cm.

142. Háromrét hajtott, kerek metszetű bronzhuzalból készült, csavart huzalkarperec (b). Hurkosra formált végeit a huzalvégből kialakított spirális tölti ki, á: 7.1 x 6.9, v: 0.4 cm.

MFM lt.sz.: 13./1909. a(141), b(142).

2.13. Az oroslámosi vasútállomás környékén 1879-et követően 1909-ig több helyen is semmisítettek meg temetkezéseket, s e helyeket a leletekkel foglalkozók automatikusan egyetlen lelőhelyévé vonták össze. Sajnos a terepet szemtanúként is ismerő Reizner J. feleslegesnek tartotta a részletes topográfiai leírást, ezért az alábbi rekonstrukciónál a feljegyzések összevetésére és az 1990.IV.12-i helyszíni szemlénk megfigyeléseivel való egyeztetésre kényszerültem.⁵⁵

A vasútállomás és vágányhálózat építéskor az állomás területének DK-i végénél széles bevágást kellett nyitni a falu és Majdán között, DNy-ÉK-i irányban húzódó 5-6 m magas, széles dombvonulatban (1. kép 3-4.). Valószínűleg már ekkor megbolygathatták a temetőt, de erről híradás nem maradt. A szegedi leltárkönyvi bejegyzések összevetéséből egyértelműen kiderül, hogy 1898-ban és 1900-ban az állomás mögött, azaz a vasúttól DNy-ra, a bevágásban bontották tovább a dombot, 1901-től kezdődően pedig áttellenben, a vasúttól ÉK-re, ugyancsak a bevágást szélesítve folytatták a munkát.⁵⁶

A földelhordáshoz ily módon volt elegendő a legrövidebb iparvágány építése, s ezért valószínű, hogy 1906-1909-ben továbbra is e két hely valamelyikén dolgoztak, azaz a temető egész bolygatott területe egy hozzávetőlegesen 100-150 m átmérőjű körbe foglalható.⁵⁷ Nem hihető, hogy a vágányoktól ÉK-re, mintegy 300 m-re kezdődő újabb földbánya (1. kép 5.) lehetett a szóban forgó lelőhely egyik része, mert ekkor elképzelhetetlen lenne, hogy a temetkezések többi részét a vasúttól DNy-ra, azaz legalább 300 m-re találták volna meg.

Bizonytalanabb az 1879/80-as években lelt karpereces sírok származási helye. Ha Back Bernát a tégláégetőt ekkor nem az újabb, a romjaiban még ma is meglévő téglagyár helyén (1. kép 6.) állította fel, hanem az agyag hosszabb távú szállítását elkerülendő, a "kigödrölések" mellett, akkor azokat a vasúttól ÉK-re, azaz az 1901-1903. évi lelőhely körényére telepíthette, s így érthetővé válna Reizner J. megjegyzése az 1898. évi leletek találási helyéről.⁵⁸ E feltevessel szemben az is elképzelhető, hogy a tégláégetőt mégis a későbbi téglagyár helyére állították, ez sem mondana ellent Reizner J. fenti megjegyzésének, de akkor az 1879/80-as leleteknek egy másik, min. 7-

⁵⁵ A helyszíni szemlén Szekeres László vezetésével még Benkő Elek, Jankovich B. Dénes és Takács Miklós vett részt.

⁵⁶ Vö. a 2.2, 2.5, ill. a 2.6. és 2.7. szakaszok bevezetője!

⁵⁷ vö. KOVÁCS 1988, 146, 152: 11-12. jegyzet. Lehetséges, hogy 1903. júniusában elérték a temető szélét, emellett tanúskodna az I. László érmék előkerülése. A júliusi eredménytelen ásatás nem feltétlenül ugyanezt jelentette, mert akkor Reizner éppen a jellegzetesen honfoglalás kori leletek előkerülési helyének környékén, tehát aligha a temetőszélen dolgozott: vö. 2.9. szakasz bevezetője!

⁵⁸ Vö. a 2.7. és a 2.2. szakasz bevezetője!

800 méterre fekvő temetőből kellett volna származniuk, amelynek létre egyéb bizonyítékkal nem rendelkezünk.

Az Oroszlámos-vasútállomás lelőhelyen 1879/80-at követően 1909-ig bizonytalan számú sírt semmisített meg. Több temetkezés látott napvilágot 1879/80-ban, 1898-ban⁵⁹, 1900-ban és 1906-ban, egy vagy több 1907-ben és 1909-ben, legalább 5 1901-ben, s legalább 16 1903-ban. Természetesen ez semmitmondó összegzés, valószínűsőbb ha a 10. sz. valamelyik évtizedétől a 11. sz. végéig használatban volt, nagy köznépi temetővel számolunk, amelynek akár többszáz sírja is elpusztulhatott. A földet egyenesen a vagonokba termelő, teljesítménybérben dolgozó kubikusok nem tudtak a leletekre ügyelni, ezt jelzi – amint az alábbiakból kitűnik – a férfiakra jellemző viselet, fegyverzet, a Salamon megelőző magyar királyok érméi hiánya, továbbá a rendszerint sorozatban mellékletül adott díszek (pl. csüngős veretek, rombusz alakú veretek, csizmaveretek, rozettás lószerszámveretek stb.) kis mennyisége, a páros tárgyak töredékes volt (pl. a gömbsorcüngős függők, kengyelek stb.), valamint a szegényebb 10. és a 11. századi temetkezésekre jellemző, egyszerű, de nehezen észrevehető karikaékszerek alacsony száma.⁶⁰

Az oroszlámos-vasútállomási lelőhelyen alkalmanként előkerült régiségek – az 1-3/1903. sírok leleteit leszámítva – szórványeletnek tekinthetők. Néhány más vagy bizonytalan korú tárgytól eltekintve⁶¹ a teljes leletanyag a 10-11. századból származtatható. Ennek első csoportját azok a tárgytípusok alkotják, amelyek inkább a honfoglaláskorból valók, jóllehet még a következő század elején is előfordulnak: kerek ingnyakdíszveretek (6-7, 32-41), csüngős ingnyakdíszveretek (1, 21, 42-48)⁶², rombusz alakú

⁵⁹ Ekkor legalább 4 sír előkerülése valószínűsíthető. A rozettás lószerszámveret és a levél alakú csüngő, valamint a rombusz alakú ingnyakdísz-veret nem lehetett együtt, egy sírban a csüngős ingnyakdísz-verettel: SZŐKE 1962, 24, 26, ritka kivétel: Tiszaeszlár (SzSzB)-Vörösmarty u. 3. sír: CSALLÁNY 1970, 267-268, 34.t.:1-18. Ezenfelül az "ásatási anyagban" 3 kengyel maradt meg.

⁶⁰ Ugyanakkor lehetséges, hogy egy-egy gazdagabb sír tárgyai jobban magukra vonták a figyelmet, s így elképzelhető, hogy hasonló összeállítási technikája miatt egyazon női sír melléklete volt a díszes karperecpár és gyűrű (91-91, 100).

⁶¹ Vö. a 2.3. és a 2.11. szakasz vége! Megemlítendő, hogy GIRIC 1962, 12-13. véleményével szemben, korai avar korra utaló leletek nem kerültek elő.

⁶² A közkedveltnak számítható, mélyített közepű kerek ingnyakdísz-vereteken (6-7) - vö. Rábé-Anka sziget 1. sír: 4a. alább! - kívül, a többi csüngőtlen vagy csüngős példány egyedi kivételűnek tűnik. A virágmintás példányok mindkét típusa (32-41, 42-47) feltehetőleg egyetlen készlet tartozéka, hasonló Marosgombás (Gimbas, jud. Alba) 2. sírból ismeretes: BÁLINT 1991, 131: 41.t.27. Párhuzam nélküli egy másik csüngős veret (1) négyszegletes felső tagja, áttört alsó részének viszont van megfelelője: Szentés (Cs)-környéke: BÁLINT 1991, 252: 63.t.a.20; vö. UO, 133: 42.t.9-14. Amennyire szokványos egy további csüngős veret (48) kerek felső része (BÁLINT 1991, 124-128: 36-39.t., 133: 42.t.14-15), annyira ritka az egyszerű levél alakú csüngőrésze: Hódegyháza (Jazovo, opšt. Čoka)-Proletarska u., 5. sír: STANOJEV 1898, 46-49. Az utolsó példány (21), ha egyáltalán csüngős veret felső tagja, akkor egyedülálló alakú és díszítésű, s csak közvetett megfelelői vannak: Nagykamarás (Bé)-Bánkút, Szabadkígyós (Bé)-Pál-lyeti tábla 1. sír: BÁLINT 1991, 131: 41.t.14-15; Szeged (Cs)-Algyő 42. sír: KÜRTI 1978-79, 33: 5.á.2. A csüngős veretekről: BÁLINT 1991, 123-132; DEMO 1983; a mélyített közepű, kerek ingnyakdísz-veretek viseletéről: KÜRTI-SZEGFŰ 1983, 258-259. közötti 37. grafikai melléklet: b; a csüngős ingnyakdísz-veretek viseletéről: uo. 266-267. közötti 39. grafikai melléklet.

ingnyakdíszveretek (2, 49)⁶³, ruhadísz veretek (53-68)⁶⁴, ruhadísz korongok (69-75)⁶⁵, szíjbujtatók (27-28)⁶⁶, a nyíl, illetve négyzet alakú csizmaveretek (25, 76)⁶⁷, varkocs-karikák (9-12, 79-81, 89, 129, 139), gömbsorcüsgös függők (77-78)⁶⁸, kutyafog

⁶³ A rombusz alakú ingnyakdísz-veretek mindkét típusa általánosnak nevezhető, s Oroszlámos környékén is előfordult. Az ötdudoros példány (2) megfelelőiből: Eperjes (Cs)-Takács tábla 5. sír: BÁLINT 1991, 64: 17.t.2-12; Hódmezővásárhely (Cs)-Szakálhát 47. sír: BÁLINT 1936, 210: 71.t.; Hódegyháza 6. és 8. sír: STANOJEV 1989, 47; Kecel (BK)-Vádéi dűlő 1. sír: FETTICH 1937, 104; Kiszombor (Cs)-E. temető: BÁLINT 1991, 275: 61.t.a.14; Orosháza (Bé)-Pusztai I. tanya: DIENES 1965, 9.t.6; Szeged-Algyő 93. sír: KÜRTI 1978-79, 328: 1.t.11; Szeged-Makkoserdő 7. sír: SZÉLL 1940, 165: 30.t.11. A gyöngyosoros szegélyű négydudoros példány (49) ugyancsak közeli megfelelőiből: Gádoros (Bé)-Bocskai u. 4. sír: FETTICH 1937, 103; Gyulavarsánd (Varşand, jud. Arad)-Laposhalom 48 sír: POPESCU 1956, 131: 86.á.4; Hódmezővásárhely-Szakálhát: BÁLINT 1991, 230: 18.t.a.12-14; Hódegyháza-Proletarska u. 9. sír: STANOJEV 1989, 51: No. 256-260; Orosháza-Pusztai I. tanya 2. sír: DIENES 1965, 9.t.1-2. A gyöngyosorszegélyű, egydudoros közepű rombusz alakú ingnyakdísz-veretek viseletéhez: KÜRTI-SZEGFŰ 1983, 258-259. közötti 37. grafikai melléklet: a.

⁶⁴ A gazdag nők viseletéhez tartozó ruhadísz veretek - SZŐKE 1962, 26. - között az oroszlámosiak ritka mintázatúak; a törékeny példányoknak nem is akadtam megfelelőjére.

⁶⁵ A ruhadísz veretek vastagabb öntésű példányaival a Tiszabercel (SzSzB)-Ráctemető 4 sír díszei szinte megegyeztek: CSALLÁNY 1959, 301: 10.á.1-2. További, kevesebb hasonlóságot mutató példányok szétszórta az ország területéről: Deszk (Cs)-Ambrus tanya: BÁLINT 1991, 208: 53.t.b.7; Mohács (Ba)-Téglagyár 5. sír: KISS 1983, 244: 109.á.17-20, ill. 21-24; Szob (P)-Koliba 25. sír: B. MIKES 1956, 117.

⁶⁶ Hasonlók akár tarsolyfüggesztőhöz vagy egyéb kisszíjhoz tartozhattak, pl. Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom, okr. Trebišov)-Bálványhegy 3. sír: ERDÉLYI 1961-62, 24, 26: 12.á; Tarcál (BAZ)-Vinnai dűlő 4. sír: FETTICH 1937, 75, 43.t.36-37.

⁶⁷ A nyíl vagy megnyúlt szív alakú "csizmahúzóveret" (Strupfenhälterbeschlag), amely Csallány Dezső szerint a csizmaszár két oldalán, kívül, hegyével felfelé, vagy a bokacsont felé, arra szolgált, hogy a húzószíj nem-hurkos végét rögzítse. Egy készlet 4 darabból állt: CSALLÁNY 1970, 296. Kevés sírból ismert: Búj (SzSzB)-Gyeptelek 1. sír, 3 db: UO, 298: 30.á., 42.t.1; Ellend (Ba)-Szilfa dűlő 125 sír, 1 db, másodlagosan: DOMBAY 1961, 77, IX.t.28; Orosháza-Rákóczi telep 374. sír, 1 db másodlagosan: DIENES 1965, 159, 18.t.4; Székesfehérvár (F)-Rádiótelep 43. sír, 4 db: CSALLÁNY 1970, 298: 30.á; Szolnok (JNSz)-Strázsahalom, 1 db: FETTICH 1937, 81, 64.t.1; Tápiószele (P)-Tápiómente TSz, 4 db: Bálint Cs. gyűjtése (Tápiószelei Múz. It.sz.: R. 71.27.1-9.); Vörösvár (Červeník, okr. Trnava)-Homokbánya 8. sír, 3 db: TOČÍK 1968, 19-20, 77: 11.t.16-18.

A négyzet alakú, négyszirmú csizmaveretek rendszerint a lábbeli egyéb veretekkel keretezett lábfejközépet díszítették, akár 3-4 példányos sorban. A leginkább négy szív alakú szírom között apró bimbós mintázatú veretek - amelyek általában csak kisebb méretükben térnek el a gyakran hasonló megformálású női övverektől, vö. KÜRTI 1978-79, 337.-középet vagy domború kiemelkedéssel, vagy kivágott kerek középrésszel öntötték. Utóbbi nyílásán kilátszhatott a (színes?) csizma bőr, szolgálhatott pasztabetét rekeszéül, de félgömbfejű szegeccsel is takarhatták: CSALLÁNY 1970, 264, 28.t.1-2. Példányunkhoz (76) csak a hasonlókból válogattam: Balkány (SzSzB): HAMPEL 1900, 588: 1.á; Csongrád (Cs)-Vendelhalom 38. sír: domború középpel: CSALLÁNY 1970, 38.t.4; Sándorfalva (Cs)-Eperjes 85. sír: FODOR 1985, 27: 7.á.6-9; Szeged-Algyő 49 sír: 8 övveret, közéjükön pasztabetét: KÜRTI 1978-79, 329: II.t.1.

⁶⁸ A gazdag női sírokra jellemző ékszerek a rendszerezés C. típusából valók; ennek 9 lelőhelyéből 7 Dél-Magyarországon van: RÉVÉSZ 1988, 149-153; vö. S. PERÉMI 1987, 116, 127; KISS 1987.

amulett (15)⁶⁹, levél alakú csüngők (4-5, 106)⁷⁰, a lemezkarpercecek több típusa (91-94,

⁶⁹ Inkább csak közrendű nők és gyermekek viselték nyakláncra fűzve vagy övre függesztve a bajelhárító szerepű, átfűrt vagy keretbe foglalt állatsontokat és állatfogakat: DIENES 1972, 51-53; DIENES 1975, 101. A nevezett célra többféle állat fogát látták alkalmasnak: kutyafog: Csanytelek (Cs)-Dilitor 57. sír: SZÉLL 1941, 252, 254; XII.t.A.13; Vésztdő (Bé)-Kótpusza 3. sír: DIENES 1972a, 101; medveagyar: Piliny (N)-Leshegy 3. sír: DIENES 1972, 48; 15.á; Szob-Vendelin 7. sír: DIENES 1972a, 101; szarvas felső szemfoga: Nagytarcsa (P)-Temető u. 5.; KOVÁCS 1985, 125, 126: 1.á.2; Székesfehérvár (F)-Demkőhegy 12. sír: kutyafoggal együtt: DIENES 1972a, 101; Tímár (SzSzB)-Béke TSz major I. tem. 8. sír: KOVÁCS 1988, 126, 131: 5.á.5d; vadkanagyar: Szob (P)-Kiserdő 60. sír: BAKAY 1978, 29-33, 31; 16.t; 37: 21.t.41. A pilinyi és szobi sírt érme keltezi a 10. századra: KOVÁCS 1989, 54, 67.

⁷⁰ A honfoglaló magyarok előszeretettel használták a különféle levél alakú vereteket, illetve lemezes csüngőket ékszerként és lószerszámdíszként egyaránt (LÁSZLÓ 1943, 16-17, 20-58; DIENES 1973, 211.). A férfi sírokban a lószerszám csüngődíszek ritkák, néha szinte hal alakúak, csörgős középrésszel: Kolozsvár (Cluj-Napoca)-Zápolya u. 11. sír: 1 db: LÁSZLÓ 1943, 16-17; Zemplén (Zemplín, okr. Trebišov)-Szélmalomdomb: 4 db: BUDINSKÝ-KRIČKA—FETTICH 1973, 36-38, 24.á.1-4; ismeretlen lh.: HAMPEL 1900, 737, 736: CV.t.4; a típusról: KIRPIČNIKOV 1973, 20-33; továbbá levél alakúak, domborúan kiemelkedő, ugyancsak csörgős középrésszel: Budapest-Farkasrét: 7 db: DIENES 1973, 190, 211-212, 191: 6.á.19-25; vagy hasonlóak, de különféleképpen kialakított felülettel: Karos (BAZ)-Eperjesszög II. tem., 52. sír: 11 db; uo. III. tem., 11. sír: 6 db: közöletlenek (a BTM időszaki kiállításán, 1990); végezetül ide sorolhatóan a különféle, a megszokottnál nagyobb méretű levél alakú veretek: Alsóverecke (Nižni Vorota, Zakarpats'ka obl.): FETTICH 1937, 72, 32.t.4; Bodrogszerdahely-Bálványhegy: VSNŠ 195-196, 195: 93.á.3.

A női sírokban a lemezes, ritkán öntött, leginkább ezüst, ill. aranyozott ezüst, ritkábban arany (bronz alátétlemezzel: Kétpó) férfifűző (Rácalmás-Göböljárás), ónozott bronz (Várpalota-Semmelweiss u.), bronz (Bocsár) levél alakú csüngők háromféle használat nyomát őrizték meg. 1. A nagy méretű (h: 6-7 cm-től), rendszerint ezüstlemezből kivágott, s általában 1-2 virágfejű szegeccsel vagy T-alakú bimbós-indás fejű szegeccsel felerősített díszek közvetlenül a szűgyelő vagy farhám szíjára, vagy az ezekről lefogó mellékszíjakra lehettek felszegecselve. 2. A jóval kisebb (h: mintegy 4 cm-ig), legtöbbször ezüst, a csüngőlemezzel együtt kivágott fülű, vagy külön rászegecselt lemezfülű példányokat akár többbedmagukkal is, igen gyakran ezüstláncra függesztve női ékszerként viselték. A sírletelekre alapozva ide lehetett sorolni a hitelesen meg nem figyelt kis csüngőket is. Öntött változatuknak - pl. Bácskeresztúr (Ruski Krstur, opšt. Kula): HAMPEL 1900, 587-588, 587: 34.t.8; Nagyhalász (SzSzB)-Zomborhegy 3 sír: KOVÁCS 1989a, 168: 2.á. - igen hasonló az alakja és a felfüggesztési módja, de oly mértékben más a díszítése, hogy listába nem vettem őket. 3. Az ugyancsak kisebb, de nem füles, hanem felvarró lyukas, vagy virágfejű szegeccsel felerősített levél alakú díszeket a női ruhára, esetleg a fejdísz szalagjára varrhatták fel. Ide sorolhatók a hasonló, de megfigyelés nélkül előkerült példányok is. 4. Egyelőre önálló csoportot alkotnak a közöletlen példányok.

A lemezes csüngők többségét úgy díszítették, hogy középrészüket a csüngő alakját követően leginkább fordított cepp, ritkábban szív (pl. Kunágota, Solt) vagy kör (pl. Gégény) alakban bemélyítették és bearanyozták. Néha ezt a középrészt is tagolták (pl. 106, Koroncó-Bábota, Városföld-Aranykalász TSz). Olyan példányok is ismeretesek, amelyeken a díszített középrész nem őrizte meg a felület fent említett szimmetriáját (Kétpó, Koroncó-Bábota, Szatymaz-Őszeszek). Máskor a középrészt éppen fordítva, kifelé domborították (Hetény-Disznólegelő 300. sír, Letkés-Téglágető II. tem. 76. sír, Sóshartyán-Hosszúutó 30. sír, Szentes-Nagyhegy Nagypatái u., Szőreg-Homokbánya A. sír, Várpalota-Semmelweiss u.). Jellemző továbbá, hogy a fenti díszítést gyakran körbefutó köreléssel, gerinccel, pont- vagy dudorsorral, lyuksorral egészítették ki. Minden változatosságuk ellenére azonban a lemezes csüngők meglepően egységes képet nyújtanak. Különlegességnek számítható az a néhány példány, amelyet már az eredeti rendeltetésére alkalmatlannak vélt, díszített lemezes tárgyból (pl. hajfonatdísz korongból) vágtak

ki egyrészt úgy, hogy ügyeltek a jövődó ékszer-csüngő minta kompozíciójára (pl. 4, Tiszavasvári-Aranykerti tábla), másrészt úgy, hogy erre nem voltak tekintettel (Szeded-Algyó 105. sír). Szenczációsan egyedülálló egy szakonyi lószerszámcsüngő azért, mert nem magyar módra díszített lemezből vágták ki, bár egy pontsorról keretezett cseppmintával utólag(?) még ellátták. Az ellenkező véleletet a sima ezüstlemezből kivágtott levél alakú csüngők képviselik (Gyömöre).

A fenti 4 csoportra tagolt anyag teljes közlése önálló tanulmányt kíván. Az alábbi felsorolásban a Kiss Attila gyűjtésében is szereplő példányoknál semmiféle irodalmi utalást nem adok helykímélés céljából, vö. KISS 1985, 254-255.

1. Női lószerszámra való nagy levél alakú csüngők: 1. Gádoros-Bocskai u. 44., 4. sír: 2. Gégény (SzSzB)-Monokdomb: 3 db: JÓSA 1904, 175-176; HAMPEL 1907, 116; 3. Gyömöre (GyS)-Friedrich K. szőleje: 8 db; 4. Kenézli (BAZ)-Fazekaszug I. tem., 3. sír: férfi sírból való töredékes, korong alakú(?): JÓSA 1914, 308; 5. Kétpó (JNSz): 1 db alátétlemez: SELMECZI 1980, 269: 13.á.7-9; 6. Koroncó (GyS)-Bábota: 2 db: LÁSZLÓ 1943a, 9-10, III.t.1-2; 7. Kunágota (Bé) 4. sír; 8. Piliny-Leshegy 2. sír: 2 db; 9. Szakony (GyS) egyik női sír: DIENES 1970, 12, 12: 11.á. (a 10.á. felirata való hozzá); 10. Szatymaz (Cs)-Őszeszék: Bálint Cs. gyűjtése (MFM It.sz.: 53.182.1-3.); 11. Százhalombatta (P).

2. Nyakba akasztott, láncra függesztett, az előzőeknél kisebb levél alakú csüngők: 1. Bocsr (Bočar, opšt. Novi Bečej) 8. sír: STANOJEV 1989, 33, 35: No. 176; 2. Galánta (Galanta, okr. Galanta)-Hodská česta: több: VSNS 76; 3. Gáva (SzSzB)-Vásártér 33. sír: 2 db; 4. Gödöllő (P): 4 db; 5. Győr (GyS)-Téglavető dűlő 47. sír: S. PERÉMI 1987, 127; 6. Hetény (Chotín, okr. Komárno)-Disznólegelő 300. sír: 4 db; 7. Ibrány (SzSzB)-Esbó halom 197/a sír: 4 db: Istvánovits Eszter szíves közlése; 8. Karos-Eperjesszőg II. tem., 49. sír: közöletlen (BTM időszaki kiállítása 1990); 9. Kunszentmárton (BK)-Köttön; 10. Máriabesnyő (P)-Szakál M. telke: FODOR 1979, 80; 11. Nagyrév (JNSz): S. PERÉMI 1987, 127; 12. Oroszlámos (4-5, 106); 13. Ptuj (opšt. Ptuj) 13. sír: Bálint Cs. gyűjtése; 14. Rácalmás (F)-Göböljárás 2 sírban 2 db: B. HORVÁTH - BÓNA 1979, 81; 15. Solt (BK)-Tételhegy: 2 db; 16. Sóshartyán (N)-Hosszútető 30. sír: 3 db; 17. Szentes környéke: 2 db: BÁLINT 1990, 258: No. 298, 233: 60.t.17-18; 18. Szentes-Szentlászló 95. sír; 19. Szőreg (Cs)-Homokbánya A. sír: BÁLINT 1991, 76, 78: 23.t.10; 20. Tiszavasvári (SzSzB)-Aranykerti tábla, gyermeksír: 2 db: DIENES 1986, 104: 45.á; 21. Várpalota (Ve)-Semmelweis u. 55. 1. sír: 4 db: S. PERÉMI 1987, 122-123, 122: III.t.11-12.

3. A felvarrt vagy felszegecselt kisebb levél alakú ruhadíszek: 1. Letkés (P)-Téglaégető II. tem., 76. sír: 2 db: BAKAY 1978, 117, 116: 53.á.21-22; 2. Oroszvár (Rusovce, okr. Bratislava-vidiek) 33/1903. sír; 3. Rácalmás-Göböljárás: SELMECZI 1980, 258: 16. jegyzet, adatát Bóna István volt szíves helyesbítenyi; 4. Sándorfalva-Eperjes 93. sír: FODOR 1985, 29: 9.á.26; 5. Szeded-Algyó 105. sír: KÜRTI 1978-79, 327, 328: It.18; 6. Szentes-Nagyhegy, Nagypatái u.: BÁLINT 1991, 255: No. 282, 64.t.b.38; 7. Tiszaeszlár (SzSzB)-Vörösmarty u. 37. 3. sír: 2 db; 8. Udvarnok (Dvorníky, okr. Trnava) 2 sír: TOČÍK 1968, 24, 81: 15.t.1; 9. Városföld (BK)-Aranykalász TSz: Bálint Cs. gyűjtése (Kecskeméti Múz., It.sz.: 60.2.15-24).

4. Közöletlen adatok: 1. Debrecen (HB)-Csemete u.; 2. Kiszombor (Cs)-B.temető: BÁLINT 1990, 264; 3. Nádudvar (HB)-Mihályhalom; 4. Szegvár (Cs)-Oromdűlő 6. sír: FÉK 70: No. 967; 5. Szentes-Nagyhegy, Gyarmati S. szőleje: 5 db?; 6. Törtel (P)-Nyilas v.m.; 7. Visegrád (P)-Sibrik domb: SZÓKE 1977, 28.

Éremmel a 10. századra keltezhető példányok: Karos-Eperjesszőg II. tem., 52. sír, továbbá a női sírok közül: 1.4, 2.4-5, 2.16., valamint a 4.3. számú leletek: KOVÁCS 1989, 171, 53-54, 29, 59, 47-48.

Az oroszlámosi levél alakú csüngők a 2. csoportba sorolhatók, ennek lelőhelyei inkább a Dunától keletre láttak napvilágot, s amennyire megítélhetők, többségük köznépi temetőből való. Kivételnek a karosi, tiszavasvári, s esetleg a várpalotai példányok tekinthetők. Az ékszerként használt levél alakú csüngők (2. csoport) viseleti módjáról: S. PERÉMI 1987, 127-130.

141)⁷¹, fejesgyűrűk (100-101)⁷², vasár (104)⁷³, nyílcsúcs (131), rozettás kantárveret (3)⁷⁴, kengyelek (16, 19-20, 107-109, 132), csikózáblák (17, 133), bronz zablapálcák (140)⁷⁵, zablatöredékek (24, 110), hevedercsatok (111-112). A leletanyag

második csoportját a 10-11. században egyaránt előforduló, illetve a pontosan meg nem nevezett tárgytipusok alkotják: fülesgombok (8, 26, 50-51), füles félgomb (52),

⁷¹ A kikerekedő végű lemezkarpercek a honfoglalás kori előkelő magyarok kedvelt ékszerei voltak: SZŐKE 1962, 27, 95-96; GIESLER 1981, 89-90. Az oroszlámosi temetőben a típus egyszerű (141), s az alábbiakban csak érintett, ritkább példányai is előfordultak. A kikerekedő végű lemezkarpercek vége gyakran átfúrt, feltehetőleg azért, hogy átfűzött fonállal összehúzza, az átmérőjét csökkenthessék, vagy a széthúzódnását és a leesését elkerülhessék (utóbbi véleményt megerősíti a külön zárószerkezetes galgóci (Hlohovec, okr. Trnava) példány: HAMPEL 1900, 532: 3.á.). Átlyukasztott végű ezüst, ill. bronz, kikerekedő végű lemezkarpercek (93-94): Galgóc: UO, 532: 4.á.; Marosgombás-Zeyk sírkert 1. sír: ROSKA 1936, 167: 2.á.14; Szentesszentlászló 74. sír: SZÉLL 1941, 238, 243: 6.t.A.10; Szinyér (Svinice, okr. Trebišov): HAMPEL 1907, 144-145, 32.t.4. Közülük pénzzel a 10. századra keltezett a galgóci példány: KOVÁCS 1989, 28. Az egyik átfúrt végű lemezkarpercec kiszélesedő végeire még egy-egy csepp alakban kiemelkedő felületet is domborítottak (93), ez az alább tárgyalandó veretrátétes karpereceket idézi. Hasonló példányok: Solt-Tételhegy: HAMPEL 1907, 137, 27.t.1; Szeged-Öthalom 10. sír: aranyozott ezüst lemezkarpercec, végeinek domborulatát poncolt dísz keretezi, ugyanakkor egyszer-egyszer át is lyukasztott: BÁLINT 1968, 60, 58: 10.á. A karperec típus (vö. 141) legszebb, ezüsből, bronzból, aranylemezzel bevont bronzból készült példányai azok, amelyek kikerekedő végeire rendszerint jellegzetesen megformált, a csüngős veretek alsó tagjához - vö. BÁLINT 1991, 125: 37.t.20, 22, 24-25. - vagy a hajfonat-díszkorongok mintaeleméhez - vö. Derecske (HB)-Földesi út: CSALLÁNY 1959, 303: 11.á.1. - hasonló, általában öntéssel, ritkábban finomabb ötvösmunkával készített, drágakő vagy üvegpaszta betétet magába záró rekesznek kialakított középrészű ezüst vagy bronzveretet erősítettek. (Hasonló veretrátétek korabeli fonott huzalkarpereceken: COMŒA-BICHIR 1960, 229-231.) Kivétel a hevesi karperec, amelynek a közepén is volt (tehát összesen 3) aranydrótszegélyes rekesze, továbbá a mezőzombori példány rátéteinek virág alakú megformálása. Az oroszlámosi darabok (91-92) megfelelőit Dienes István gyűjtötte össze: Egyek (H); Heves (H)-Kapitányhegy; Mezőzombor (BAZ)-Bálványdomb 4. sír; Nagykáta (P); Sarkad (BÉ)-Peckesvár: DIENES 1972, 84, 51.t. További példányok: Bajót (K): MRT 5, 52; Madaras (BK)-Árvai dűlő 4 sír: KŐHEGYI 1980, 219: 15.á.5; Nagytőke (Cs)-Jámborhalom (=Kunszentmárton-Szentesi út): ezüstözött sárgafém lemezkarpercecen talán az egykor ráforrasztott veretek nyomaival: HAMPEL 1907, 122, 19.t.1; Vörösvár-Homokbánya 4. sír: TOČÍK 1968, 17-18, 75: 9.t.1.

⁷² A négygömbös fejű fejesgyűrűkről (100): KOVÁCS 1989a, 173-174: 10-11. jegyzet. A másik gyűrűnek (101) nem találtam jó megfelelőjét.

⁷³ Vö. KOVÁCS 1988, 148-149.

⁷⁴ Vö. MESTERHÁZY 1980, 95-106.

⁷⁵ A bronz oldalpálcás zabla ritka lelete a kornak, hiszen e tárgyak elsöprő többségét vasból kovácsolták, ugyanúgy, mint a csikózablákat. Utóbbiak között mindössze egyetlen rézkarikás példány említését ismerem: Eger (H)-Szépasszonyvölgy A. sír: BARTALOS 1899, 353. Készítettek vas oldalpálcás zablát is úgy, hogy pálcái végére kettőskúpos bronzlemez borítót forrasztottak: Zemplén-Szélmalomdomb: BUDINSKÝ-KRIČKA — FETTICH 1973, 33-34, 163: 7.á.3.; továbbá úgy, hogy a régies S-alakú oldalpálcát a karikák kivételével vörösrézlemezzel vonták be és vonalas árkolással ékítették, végeire pedig tömör öntésű, normann ízlésben díszített bronzgombokat forrasztottak: Koroncó-Bábota: LÁSZLÓ 1943a, 7-9, 20; sőt oly módon is, hogy a szájasakba kapcsolt karikákra ugyancsak S-alakot formázó 2-2 tömör öntésű, felülre lőfej, alulra madár alakú bronzpálcát forrasztottak: Hencida (HB)-Szerdekhalom 5. sír: FETTICH 1937, 96-97, 82.t.2. Megformálásuk részleteiben ugyan eltérő, de igen hasonló bronz oldalpálcás zabla öt temetkezésből ismeretes: Eperjes-Takács tábla 4. sír: nő temetkezése:

lira alakú csat (128)⁷⁶, a másodlagosan felhasznált övveretek (136-138)^{76a}, agyagedények (113, 134), "halántékkarikák" (29, 122-123), gyöngyök (14, 90), "karperecek" (30-31), egyszerű huzalkarperecek (95-98)⁷⁷, spirálissal kitöltött hurkosvégű, csavart huzalkarperecek (99, 130, 142)⁷⁸, bronzhuzal (114), bronzpánt (134) és vastöredékek (18, 105). Az utolsó leletcsoportot az inkább 11. századi tárgytipusok alkotják, amelyek némelyike már a megelőző félévszázadban is elfordul: s-végű karikák (13, 22-23, 82-88, 124-125?), a huzalgyűrűk sima (115), csavart (103, 118) és fonott változatban (102)⁷⁹, végezetül pedig a korhatározó érmék: Salamon (119) és I. László veretei (116-117, 120-121, 126), s egy meghatározhatatlan érmetöredék (127).

A 10. sz. valamelyik évtizedétől volt tehát használatban az orosz-lamosi nagy magyar köznépi temető, amelybe a faluközösség gazdagabb tagjai, vagy Mesterházy Károly terminológiájával a "köznépi temetők vezetőrétege" is temetkezett, s amelyet elsősorban

---

BÁLINT 1991, 64: 17.t; Geszteréd (SzSzB)-Kecskelató dűlő: előkelő férfisír: KISS 1938, 14, 9.t.7; Kisdobra (Dobrá, okr. Trebišov)-Ligahomok 2. lovassír: vitatott férfi vagy női temetkezés, a benne talált zabla oldalpálcáit rosszezüstből öntötték: DÓKUS 1900, 56, 59: 3.t.5-6; Salamon (Solomonove, Zakarpat'ska obl.): SZÁRAZ 1896, 134: B.t.4; Zemplénagárd (BAZ)-Terebeshalom: HAMPEL 1907, 100, 1.t.3. Közülük a kisdobrait érmék kelteznek a 10. századra: KOVÁCS 1989, 38. Végezetül megemlítenéd, mint egyedülálló példány, az a minden részletében bronzból öntött oldalpálcás zabla, amely egy kétélű kardos magyar vitez sírjából való: Ógyalla (Hurbanovo, okr. Komárno)-Bagota 3. sír: REJHOLCOVÁ 1976, 209-211. A bronzból öntött zabla vagy a vaszabla bronz oldalpálcája magyar sajátosságnak tűnik, hiszen pl. 471 db 9-13. századi orosz zablából mindössze 2 olyan példány említhető, amelynek két oldalpálcája vagy teljes egésze bronzból öntött: Černavino, Fedjaševo: KIRPIČNIKOV 1973, 13, 88: No. 10, 91: No. 69, 13: 5.á.1; 3.t.1. Szórványos példák É-Kaukázusból is ismeretesek: Zmejskaja stanica 14. katakomba: KUZNICOV 1957, 120: 11.t.6; Kolosovka 1957. évi szórvány: DITLER 1961, 153-154, 12.t.1-2. Az orosz-lamosi bronz zablapálcá (14) közvetlen párhuzamai előkelő, de legalábbis gazdag férfi és női sírokból valók: vö. SZÓKE 1962, 17; RUTTKAY 1976, 357; BÁLINT 1991, 72

⁷⁶ Vö. RÉVÉSZ 1987, 270: valószínűleg az ő A. típusába tartozott.

^{76a} A minden bizonnyal 10. századi övveretek keltezése a másodlagos felhasználás miatt bizonytalan, feltehetőleg hosszabb idő elteltével kerülhettek készítésük után a földre. E veretek rajza különleges, mégis igen jó megfelelői ismeretesek: Brestovik (opšt. Grocka): GIESLER és egyezően nyúlánkabb változatban: Belgrádi Múzeum It.sz.: 2069, 2448; ismeretlen lelőhely: nyúlánk változatban: uo. It.sz.: 1496; BÁLINT 1991, 106: 23.t.a.6, 12, 18. Nagykörű (JNSz): mindkét változat: HAMPEL 1900, 663, 662: 73.t.9, 11; Öcsöd (JNSz): síjívég és mindkét változat: HAMPEL 1907, 124-125, 19.t.

⁷⁷ A nyitott, hegyesdő végű, kerek metszetű huzalkarpereceket a 10-11. századra keltezte: SZÓKE 1962, 63, 65-67, 94-95; ezt később nagyjából a 930-1000 közötti időre finomította: SZABÓ 1978-79, 65; ill. hasonló kezdés mellett a 11. sz. közepéig vélte használatban: GIESLER 1981, 89, 53.t. A rovátkolt díszű példány (95) megfelelői: Budapest-Rákospalota: HAMPEL 1907, 193: 1.á; Szeged-Óthalom 11. sír: BÁLINT 1968, 60, 63: 8.t.1.

⁷⁸ Szóke B. véleménye szerint nagyjából a 10. sz. közepétől az ezredfordulóig voltak divatban: SZÓKE 1962, 95. Más vélemény szerint, talán csak a vékony példányokra (99,130?) illik ez a keltezés, a vastagabbak a 10. sz. 2. negyedétől kezdődően még a 11. sz. elején is használatban lehettek: SZABÓ 1978-79, 64-67. Igaz, Szabó J. Gy. 2 vagy 3-4 százból csavart, ill. fonott példányokat említett, de ezek egy része biztosan egy háromrét hajtott huzal megcsavarásával készült.

⁷⁹ Vö. SZÓKE 1962, 96-97. A sima típust a 10. sz. közepét követő száz évre, a csavart és fonott változatot pedig a 11. sz. 2. felére keltezte: GIESLER 1981, 110, 113, 53.t. Szóke B. véleményével egyezően a 11. századból származtatta őket: SZÓKE — VÁNDOR 1987, 74-75.

a rozettás lószerszámmal, illetve csüngősveretes ruhával elhantolt nők jellemeztek, s talán hozzájuk csatlakoztak a lovassírokban nyugvó személyek is.⁸⁰ Ugyancsak az ő feltételezése szerint e temetkezések kapcsolatban lehettek az "első foglalás jogán birtokló nemzetségekkel", amelyek régi élet- és birtokviszonyai, továbbá temetkezési szokásai e területen Ajtony leveréséig (vitatottan 1003 és 1028 között) minden bizonnyal változatlanok maradtak.⁸¹ A népmonda szerint az Ajtony elleni hadjárat sorsdöntő éjszakáján Szent György oroszlán alakjában serkentette Csanádot a harcra és győzelemre, amelynek emlékére ő az oroszlánosi monostort alapította.⁸² Mivel ez a monostor a mai Oroszlámostól ÉK-re, a mai Majdan (Magyar/Majdán, opšt. Novi Kneževac) községi temetőjének helyére lokalizálható⁸³, igen valószínű, hogy az ismeretlen nevű falu lakóinak a szomszédos monostor szerzetesei hatására idővel fel kellett adniok (oroszlámosi) temetőjükben a temetkezés pogány hagyományait, sőt talán már I. László uralkodása alatt áttérhettek a törvény előírta templomkörüli temető használatára.^{83a}

⁸⁰ MESTERHÁZY 1980, 95-109.

⁸¹ MESTERHÁZY 1980, 108; BÓNA 1989, 149; vö. 139. jegyzet!

⁸² Szent Gellért püspök nagyobbik legendája: ÉRSZEGI 1983, 81-82. A győzelem után Csanád Marosvárról - a később róla elnevezett Csanádról - magával hozta a Keresztelő Szent János tiszteletére emelt görög monostor apátját és néhány szerzetesét álma színhelyének felszentelésére. Itt épült fel az oroszlánosi monostor, amelyet a Csanád vezetésével marosvári püspökségét elfoglalni utazó Szent Gellért püspök szentelt fel 1030-ban. E monostorba telepítette át Csanád a marosvári bazilita szerzeteseket, s rendelte szolgálónépükül - ugyanúgy mint egykor Ajtony a városában - minden bizonnyal a környék falvainak lakosságát: UO, 82-83; GYÖRFFY 1963, 836, 865-866; DÁVID 1974, 18-20. A megtörténhetett, s a legendabeli eseményeket legújabbban a történeti és régészeti adatokat együttesen tárgyaló Bóna István határozottan szétválasztotta: "Az Ajtony elleni hadjárat - valójában inkább rendőri akció - nem keltezhető a Marosi-püspökség megalapításával, mivel az a (Bihari-püspökséggel együtt) tervszerű egyházépítés egyik mozzanata volt 1030-ban. A kalocsai püspökség hatásköre pedig már korábban kiterjedt a Temesközre. A hadjáratra jó pár évvel, 1015, legkésőbb 1018 előtt került sor, mivel e két esztendő valamelyikében, de inkább az előbbiben I. István II. Baszileiosz szövetségeseként vett részt Bulgária szétzúzásában és a főváros ("Cesaria" = Ohrid) első vagy második elfoglalásában": BÓNA 1989, 116.

⁸³ A monostort Oroszlámosra lokalizálta: GYÖRFFY 1963, 865-866; valószínűbb azonban, hogy a susányi dombvonulaton, Majdány alatt állott: e vélemény Fuchs Mihály uradalmi tisztartó 1860-as évekbeli ásatásainak eredményeire épül: REISZIG 1912, 73; TÖMÖRKÉNY 1913, 243; DÁVID 1974, 57. Dávid Katalin a monostortól délnyugatra, "az emelkedés déli részén" feltárt 10. századi temetőként az oroszlámosi helyett tévedésből a Rábé-Anka szigeti temetőrészletet említette: UO, 18, 46: 40. jegyzet.

^{83a} Fenti gondolatmenetemet Bóna István tanácsára csak mint az egyik lehetséges magyarázatot tartom meg, az alábbiakban idézve Bóna Istvánnak a lektori véleményében kifejtett eltérő állásfoglalását: "Ami Oroszlámost illeti, a Szerző nem tudott kellőképpen meggyőzni feltevése szilárdságáról, arról, hogy a leletek egyetlen, eredetileg többszáz síros, folyamatosan használt, 10-11. századi falusi köznépi temetőből származnának. A múzeumba került leletek túlnyomó többsége 10. századi, mi több: a század első feléből vagy kétharmadából való, s mégcsak nem is köznépi, hanem amolyan délvidéki középrétegre valló. Ezeket a sírokat (ezt a temetőt) kerekem 100 év választja el a kevés, Salamontól I. László koráig keltezhető igazi köznépi sírlelettől. Alighanem csak az utóbbiak sejthetők a későbbi Oroszlán-monostorral szomszédos falu temetőjéből származóknak, s nyitva hagynám a kérdést, hogy a jó 2-2.5 km hosszan húzódó dombháton miként függött vagy nem függött össze a falusi temető az egy vagy több honfoglalás kori temetkezési helyvel."

3. Horgos (Horgoš, opšt. Kanjiža): Reök (Röck –K.L.) Iván kir. főmérnök és helyi birtokos 1894 januárjában az ún. Kamaraerdővel szemben fekvő, homokos talajú, halmokkal tarkított birtokán szőlő alá forgatást végeztetett. A több héten át tartó földmunka elején, talán az első híradás megjelenését (január 10.)⁸⁴ megelőző napon került elő az első lelet (= 1. sír), amelynek hírére a földtulajdonos meghívta barátját, Tergina Gyula kir. tanfelügyelőt, helyszíni megfigyelésre. Mivel pedig összesen 20-22 sír előkerüléséről, illetve megfigyeléséről van tudomásunk, ezek január 15-ig biztosan napvilágot láttak.⁸⁵ Az említett újságcikk adatai megbízhatóbbnak tűnnek, mint Tergina Gy. márciusi keltezéssel az Archaeologiai Értesítőnek küldött híradása, amelyből azonban további részletek is ismertté váltak: "az ásásokat mindvégig figyelemmel kísértem... – írta –, a jelzett földmunkálatokat heteken át személyesen ellenőriztem s több ízben hetenként két háromszor magam ügyeltem fel a munkásokra, azonban a ... gazdag 3 síron kívül olyan sírt, melyben régiségek is kerü'ek volna elő, nem találtunk ... A sírok ... egymás mellett sorban feküdtek, mintegy e/gy méter mélységben a föld színe alatt, még pedig nyugat-keleti irányban, arcczal kelet felé tekintve. A földterület munka alá vett részén mintegy 16-20 sír került napfényre, ezek közül azonban csak három sírban fordultak elő a csontvázak mellett régiségek is."⁸⁶

A mellékletes sírok leletanyaga, valamint a sok melléklet nélküli temetkezés egyaránt magyar köznépi temető megbolygatására utal, kérdéses csak a germán típusú tárgyak hovatarozása maradt. A január 10-i újságcikkből kiderül, hogy pontosan erre a "sírra" nem Tergina Gy. jelenlétében bukkantak, hiszen ő éppen az előkerülése hírére ment ki másnap a helyszínre.

Mégis leírásában a csontváz és a tárgyak olyan reális együttesét ábrázolta, hogy annak hitelét nem látszott helyesnek kétségbevonni. Hihetőnek tűnt, hogy a földmunkások szakértelem híján a germán sírhoz bontották hozzá egy 10. századi lovassír kengyelpáros maradványát. A tárgyak azonban megőrződtek, s rajtuk egy kés kivételével égésnyomok figyelhetők meg, jelezve, hogy minden bizonnyal egy 5-6. századi égetéses sírból származtak: háromrét hajtogatott vaskard, egy valószínűleg kardhüvelyszélként szolgált vas félcsovecske, pajzsdudor és a pajzsfogó egyik pántja, nagy (sax?) és kisebb vaskés, csatos vascsiholó, favödör vasfüle és vasabroncsai, s talán

⁸⁴ "Népvándorlaskori lelet Horgoson. Horgoson Reök (= Röck - K.L.) Iván birtokán egy rendkívül ritka népvándorlaskori lelet került felszínre földmunkálatok közben, mely a késő népvándorlás korából származik, s nagyon valószínű, mit a későbbi ásások fognak kideríteni, hogy a lelet közel áll történetünk legrégebb korához. A lelet legérdekesebb tárgya egy hegyes és széles periméjű vassíak és egy háromszorosan összehajlított egyenes vaskard. A lelet többi tárgyai, karperecek, vas török és korongok, agyagedények, melyek a lovával eltemetett halott mellett találtattak. A leletet a tulajdonos Reök Iván kir. főmérnök őrzi, ki azt már legközelebb a M.N. múzeumnak fogja felküldeni, a birtokos egyúttal készségesen engedte át a területet archeológiai ásásokra, melyekre a lelet fontosságánál fogva dr. Tergina Gyula kir. tanfelügyelő vállalkozott, ki már a mai napon kimegy a helyszínre. Egyidejűleg a M.N. múzeumot is értesítették a leletről." Szegedi Híradó 36:8 (1894.I.10.) 3-4. Ezt és az alábbi újsághírt Lőrinczy Gábor és Istvánovits Eszter szívességéből ismerem!

⁸⁵ "Felásott múlt. Csak a napokban említettük, hogy Reök Iván kir. főmérnök horgosi uradalmában ásás közben ó-kori sírokra találtak. Az újabb ásások eredménye több karék, nyaklánc és fülönfüggő. Eddig mintegy 22 sírt ástak fel. A nagyértékű leletek csak is az ásások befejezte után lesznek tudományosan megvizsgálva." Szegedi Híradó 36:13 (1894.I.16.) 4.

⁸⁶ TERGINA 1894, 204-206. A leleteket Reök Iván végülis a szegedi múzeumnak adta, ahová csak 1896.III.10-én leltározták be a 3./1896.a-g. tételszámon.

hozzájuk tartozott még egy ezüstözött, forrasztásnyomokat mutató korongocska is.⁸⁷ A felsorolt leletanyagot⁸⁸ a honfoglalás korából törölni kell!

A magyar köznépi temető mellékletes sírjai (12-13. kép):

1. sír: valószínűleg férfi, feltételezett lovassírjának leletei:

1. Egyenes, egyélű vaskés (g), hirtelen hegyesedő véggel, lapos nyéllemezzel, h: 11.3 cm. Különválasztása a germán leletegyüttestől azon alapul, hogy égésnyomok nem látszanak rajta.

2-3. Felemás, aszimmetrikus, körte alakú kengyelpár (d), amely a csontváz lábánál lelt "lőcsontváz" mellett került elő.⁸⁹

MFM lt.sz.: 3./1896. d(2-3), g(1) – közülük 2-3. elveszett.

2. sír: valószínűleg női csontváz mellékletei:

4-5. 2 apró, kerek metszetű bronzhuzalból készült s-végű karika (b), az egyik s-vége letört.

6-9. 4 hengeres, ezüsthóliás pasztagyöngy (c), a rajza alapján inkább 5 példánynak tűnik.

10-11. Bronz huzalkarperecpár (a), mindkét darabja nyitott, s a végei felé vékonyodó. Az első négyzet metszetű, s levágott végű, talán rovátkolással díszített, a másik hegyesedő végű és kerek metszetű.

12. Bronzhuzalokból fonott, hegyesedően elkalapált végű huzalgűrű (b).

MFM lt.sz.: 3./1896. a(10-11), b(4-5, 12), c(6-9) – mind elveszett.⁹⁰

3. sír: valószínűleg női csontváz mellékletei:

13. Nagyobb, kerek metszetű bronzhuzalból készült s-végű karika (b).⁹¹

14. Feltehetőleg 3 bronzhuzalból csavart, az egyik végén letört, a másikon hiányosan hurkos végű huzalkarpercec (a).⁹²

MFM lt.sz.: 3./1896. a(14), b(13) – mind elveszett.

A temetőrészlet mellékletes sírjaiban az alábbi tárgytipusok fordultak elő: kisebb-nagyobb s-végű karikák, hóliás pasztagyöngyök⁹³, kerek metszetű, hegyesedő végű és

⁸⁷ TERGINA 1894, 204, 203:l.t.9.

⁸⁸ Vö. KOVÁCS 1991, 415: 73. jegyzet. A leletkataszter a "lovassírból" csak a korongocska és a kengyelpárt említette. FÉK 42: No. 417., egyebütt azonban az egész leletegyüttes honfoglalás koriként szerepel: DIMITRIJEVIĆ 1975, 92. és uo. 79. jegyzet; SZEKERES 1983, 63; a keltezésben állásfoglalás nélkül, a 10-11. századi leletek után említette: STANOJEV 1989, 126. A lelet feldolgozását Istvánovits Eszter végzi.

⁸⁹ TERGINA 1894, 204.

⁹⁰ TERGINA 1894, 204.

⁹¹ Tergina Gy. fülönfüggőket említett, de a leltárkönyvi bejegyzés csak egyre utal: "két közép nagyságú (egyik sodronyfonatú) bronzkarika és két kisebb bronzkarika (függő)" (= 12-13, 4-5): vö. TERGINA 1894, 204.

⁹² Tergina Gy. a sírból 2 bronzkarpercec említett, de a leltárkönyvi bejegyzés csak egyre utal: "három nagyobb bronzkarika" (= 10-11, 14), vö. TERGINA 1894, 204.

⁹³ Keltezésük megállapodott: a 10. sz. utolsó negyede és a 11. sz. vége között: SZÓKE 1962, 90; SZÓKE – VÁNDOR 1987, 62; a 11. sz. 3. negyedét követően csak szórványos használatát tételezte fel: GIESLER 1981, 131-132, 53.t.

négyzet metszetű, levágott végű huzalkarperec⁹⁴, három szálból csavart huzalkarperec⁹⁵, több szálból fonott bronz huzalgűrű⁹⁶, vaskés és kengyel pár.

A bemutatott leletek, valamint a sok melléklet nélküli temetkezés egyöntetűen arra vall, hogy magyar köznépi temető 10. sz. vége – 11. sz. első fele közötti részét bolygatták meg, s a földben maradt akár többszáz temetkezés között 10-11. századiak egyaránt lehetnek.

4. Majdán (Magyarmajdán; Majdan, opšt. Novi Kneževac): 1895 májusában a helyi új temetőben sírásóskor gazdag avar temetkezést bolygattak meg. A leletmentésre érkezett Lázár Béla segédkönyvtárosnak Fülöp Mihály helyi gazda eladott egy barázdált s-végű aranykarikát⁹⁷ (13. kép). A ritka leletet⁹⁸ talán az oroszlamosi temetőt is magába foglaló susányi (Šušanj) dombvonulatnak a falu határába eső részén találhatta, amint azt 1990. IV. 12-i terepszemlénk alkalmával a nagyapja földjének fekvésére emlékező unoka, Fülöp Géza feltételezte. MFM lt.sz.: 7./1895.⁹⁹

5. Rábé (Rabe, opšt. Novi Kneževac) –vasúti őrház: 1912-ben "Lévai Péter MÁV altiszt a rábéli vasúti őrház mellett, vízvezetéki csőnek leásása alkalmával mintegy 2 m mélységben csontvázakra s 3 koponyára bukkant, amelyek között, állítólag egy rongydarabba takargatva az alábbi bronztárgyakat lelte"¹⁰⁰ (14. kép 1-13.):

1-2. "2 bronz halántékkarika" (b). Amennyiben az 1953. évi újraleltározáskor együtt tartották a leletanyagot, akkor valójában:

1. Négyzet metszetű bronzhuzalból készült, nyitott, mindkét végén egyenesre levágott huzalgűrű, egyik vége keskenyedő, á: 2.4 cm.

2. Hatszög metszetű, nyitott, levágott végei felé keskenyedő huzalgűrű, á: 2.5 cm.

⁹⁴ Vö. 77. jegyzet. A négyzet metszetű típust a 10. sz. 2. felétől a kora Árpád-korra keltezte: SZÓKE 1962, 94-95; a 11. századtól a 12. sz. elejéig: SZABÓ 1978-79, 66; a 10. sz. utolsó harmada és a 11. sz. közepe közötti időre: GIESLER 1981, 120-121, 53.t.

⁹⁵ Típusa a sérült végei miatt nem állapítható meg. Szőke B. a hurkos-kampós záródásúak közé sorolta, s körükben a 10. sz. 2. harmadától a 10/11. sz. fordulójáig keltezte: SZÓKE 1962, 67-68. A vastagabb példányokat a vékonyabbaktól (s főleg a 2 huzalból sodrottaktól) elkülönítette, s egyben a spirálissal kitöltött végűek helyett számolt az elterjedésükkel: SZABÓ 1978-79, 66-67.

⁹⁶ Vö. 79. jegyzet.

⁹⁷ Reizner J. csak a piramiscsüngős arany fülbevalópárat és egy agyagedényt említett az avar sírból, amelynek környékén Lázár B. már csak két orsókarikára akadt: REIZNER 1895, 380-381. A leltárkönyv 1895.VI.16-án kelt bejegyzésében több tárgyról esik szó: "Arany függő és arany karika. A függő pár, ezentúl egy bronz karika, és két bronz karika töredék ... a lelethez tartozik még egy szabadon mintázott, durva mívű, csorbult agyagedény": MFM 7./1895. Vö. MILLEKER 1898, 127; HAMPEL 1905, II. 365; KISLÉGHY NAGY 1912, 307; FÉK 52: No. 632; MESTERHÁZY 1983, 144-145; STANOJEV 1989, 57: No. 19.

⁹⁸ Vö. MESTERHÁZY 1983.

⁹⁹ Ideiglenes raktári akadályoztatás miatt a tárgyat nem láthattam.

¹⁰⁰ Tömörkény I. bejegyzése 1912.X.18-án a MFM leltárkönyvében a 12./1912. tételszám alatt. Közöletlen leletek, említette: FÉK 1962, 52: No. 634. (Majdán néven). A lelőhelyet 1990.IV.12-i helyszíni szemlénken majdáni lakosok bemondása alapján véltük azonosítani.

3-4. 2 kéregöntésű bronz csüngősveret (d). Felső tagja kerek, bemélyedő középi kerek belsejét sugaras fogazású szirmok sávja és sima perem szegélyezi. Hátoldalának közepén egyetlen szalagfül. Szalagos akasztófülén lóg a csepp alakú, hármas levélcsoportban végződő alsó tag. Felülete árkolt szív alakú keretbe zárt két kerek és egy csepp alakú áttöréssel ékes. Mindkét példány erőszakosan megtisztított, á: 1.4 x 2.1, az alsó tag h: 2.8, sz: 1.8 cm.

5-10. 6 kéregöntésű bronz csüngősveret (e). Felső kerek tagján fogazottan rovátkolt keret övezi a félgömbösen kiemelkedő, ötszirmú virág díszítésű középrész. Hátoldalának közepén egyetlen szalagfül. Szalagos akasztófülén lóg a levél alakú, dudoros cseppben végződő alsó tag. A fogazott keretelés szegélyezte felületét középről kifelé széthajló 4 gyöngyos borda között 1-1 sima borda díszíti. Egy példány elveszett, mindegyik darab erősen megtisztított, á: 1.5 x 2.3, az alsó tag h: 2.75, sz: 1.65 cm.

11-12. Négyzet metszetű, nyitott bronz huzalkarperecpár (a).

13. Bronz karikagyűrű (c) "recézett díszítéssel".

MFM lt.sz.: 12./1912. a(11-12), b(= 53.179.4-5; 1-2), c(13), d-e(= 53.179.2; 3-4, 5-10) – közülük elveszett 10, 11-13.

5.1. Az 1953. évi újraleltározáskor a fenti leletanyagot keverten együvé sorolták a Rábé-Anka szigetről való leletekkel, amelyeket alább a tisztázás céljából ismertetek:

Rábé-Anka sziget: 1891. április 6-án Józó Márton rábái lakos Anka szigeti földjén, Ágoston Antal szőlő alá fordított. A lelőhely közvetlenül a településtől délre, a Pogány-ér egyik egykori kiöntéséből kiemelkedő két dombocskát összekötő nyergen volt (1. kép 2.), ahol a megmunkált mintegy 50 négyzetölnyi területen rendszertelen fekvésű, észak-déli tájolású, hanyattfekvő hét csontvázra bukkant. Közülük csak háromban talált mellékleteket (14. kép 1-8):¹⁰¹

1. sír: valószínűleg női temetkezés mellékletei:

1-2. A koponya kétoldalán, a fültő körüli részen egy-egy elvágott (lereszelt) végű kauri csiga, h: 1.55, illetve 1.5 cm.

3-4. A mellkason két kéregöntésű, kerek, bemélyített közepén aranyozott, ezüst ingnyakdísz-veret, hátoldalán 2-2 szalagfüllel. Egy ép, s egy időközben töredékessé vált példány, á: 1.4 cm.

4a. Az előbbiekkal egy számra újra leltározott csüngősveret hasonló felső tagja. Domború felszínének lapos közepét, valamint a peremét árkolás szegélyezi. Szalagfülé-

¹⁰¹ REIZNER 1891, 206, 209-210; MILLEKER 1898, 178; HAMPEL 1900, 678; HAMPEL 1905, II. 658-660; HAMPEL 1907, 191-192; SZÓKE 1962, 54; FÉK 1962, 52: No. 633; BÁLINT 1991, No. 215; RÉVÉSZ 1988, 151; STANOJEV 1989, 99. Reizner J. leírása azt sejteti, mintha a leleteket is Ágoston A. adta volna át április közepi múzeumi látogatásakor, de a leltárkönyvbe csak 1892.XI.20-án jegyezte be őket a 6./1892. tételszámon, s Weichold István tanító ajándékaként. Ezért tekintette 1892. évi leletnek: TÖMÖRKÉNY 1913, 144.

vel átellenben a peremszéli árkolás háromszögű nyelvecskét képez, s ennek teljes felülete, valamint a mélyedések aranyozottak. Széle sérült, a hátoldalán egy szalagfűl maradt meg, á: 1.35 x 1.7 cm.¹⁰²

MFM lt.sz.: 6./1892. (= 53.179.3; 3-4; 53.179.6; 1-2).

2. sír: talán ugyancsak női temetkezés mellékletei:

5-6. A koponya kétoldalán, a fültő körüli részen egy-egy elvágott végű kauri csiga, h: 1.4, illetve 1.5 cm.

MFM lt.sz.: 6./1892. (= 53.179.6).

3. sír: női temetkezés mellékletei:

7-8. A koponya kétoldalán, ugyancsak a fültő körül egy-egy aranyozott, ezüsből öntött, bogyósoros csüngőtágú fülbevaló töredéke.

MFM lt.sz.: 6./1892. (mindkettő elveszett)

5.2. A vasúti őrháznál talált leletek egy megbolygatott temetőből valók, s ha valóban rongyba takarva talált rájuk Lévai P., akkor egy korábbi megtaláló ásta el újra őket. Az öntött bronz csüngősveretek egyik típusa (5-10) az ország ÉK-i részeit kivéve, a magyar köznépi temetők jellegzetes leletanyagából való, példányai a Kárpát-medencétől nyugatra és délre is előkerültek, csak a Duna-Tisza közéről hiányoznak.¹⁰³ A másik típus (3-4) az ország egész területén, széles időhatárok között elterjedt.¹⁰⁴ Az ékszerek közül a négyszög metszetű karperecpár (11-12), a huzalgűrűk (1-2) és a recézett díszű karikagyűrű (13)¹⁰⁵ hasonlóképpen inkább köznépi jellegűek, s elsősorban a 10. sz. végétől keltezhető leletegyüttesre utalnak. Mind a tárgyak, mind a csontvázak együttesen azt jelzik, hogy a vasúti őrház mellett egy nagyobb magyar köznépi temető bolygattak meg.

5.3. A rábéi vasúti őrháztól mintegy 8-900 méterre, keletre fekvő Anka szigeten feltárt leletek mindössze 3 tárgytypust tartalmaztak. A kerek ingnyakdísz-veretek (3-4), valamint a kauri csigák (1-2, 5-6)¹⁰⁶ inkább a 10. századból valók, s ugyanerre a századra keltezhető a bogyósoros csüngőtágú fülbevalók (7-8)¹⁰⁷. További leletek híján

¹⁰² Előkerülésére sem a leltárkönyvben, sem a közleményben nincsen adat. A veret megformálása két oroszlámosi, 1898. évi szórványként előkerült kerek ingnyakdíszverethez hasonlít (6-7), de az oroszlámosi anyagból ez nem hiányzik.

¹⁰³ I.a. típus: BÁLINT 1991, 123-126, 124: 36.t.1-24; 13. típus: DEMO 1983, 288-290; 9b. típus: GIESLER 1981, 23: 61. jegyzet, 91, 53.t. A korai kivételképpen említett Kisdobra-Ligahomok 2. lovassírbéli példány ilyen keltezése egy érmesorozat 914-es terminus post quemén alapul: vö. KOVÁCS 1989, 38.

¹⁰⁴ I.b. típus: BÁLINT 1991, 126, 125: 37.t.1-17.

¹⁰⁵ A 10-11. századra keltezte: SZÓKE 1962, 97-98; a 11. sz. első(?) és 2. harmadára: GIESLER 1981, 110-111, 53.t.

¹⁰⁶ SZÓKE 1962, 54-55; KOVÁCS 1985, 125; KOVÁCS 1988, 126, 152: 5. jegyzet. Nagyszámú lelete önálló feldolgozásra vár.

¹⁰⁷ RÉVÉSZ 1988, 149-151.

nem dönthető el, de a melléklet nélküli temetkezések arányából következtethető, hogy itt is inkább egy nagyobb magyar köznépi temető 10. századi részét érte a bolygatás¹⁰⁸.

6. Csóka (Čoka, opšt. Čoka) – szerb temető: közöletlen, csupán a leletkataszterben szereplő sírlelet¹⁰⁹, a következő adatokkal:

A csókai Kremenyák halmon 1911-ben végzett ötödik ásatás idején, Tömörkény István egyik ásatási munkása "névszerint Krsztin Vládó azt mesélte, hogy két évvel ezelőtt, a csókai szerb temetőben, kb. 1 m mélységben, sírásás közben régi csontvázra akadt, a melynek azonban csak a derekát tárta föl, lába és feje kívül esvén az ásás irányán, azokat fel se bontotta. A halott derekán egy cserép orsókarikát talált, lapos gombformájút és több zöld színű cifraságot. A lelt tárgyakat nem merete hazavinni a felesége babonássága miatt, hanem valamelyik szomszédos sírhatnak földjébe dugta, azzal a számítással, hogy alkalmilag előkeresi az én számomra. Május 10-ének éjszakáján Krsztin csakugyan ki is ment egy másik napszámossal a temetőbe, s hosszas keresés után megtalálták a félretett holmikat az orsókarika kivételével, nevezetesen a következőket (15. kép 3-6):¹¹⁰

1. A találó szerint a csontváz mellén feküdt egy félnyakperec (3) 0.3 cm vastag rosszezüst huzalból, a végein karikásra alakítva. Végei távolsága 13 cm volt. Ábrázolás nélkül veszett el.

2. A szegycsonton az előzőnél feljebb feküdt egy hasonló félnyakperec (4), jóval vékonyabb rosszezüst drótokból sodorva. "Az egyik vége laposra volt kihúzva és kerek lyukkal ellátva, a másik vége letört." Végei távolsága 12 cm volt. Ábrázolás nélkül veszett el.

3. Ugyanott, de az előzőnél feljebb feküdt a harmadik félnyakperec (5) három rosszezüst huzalból csavarva úgy, hogy az egyik szálát mindkét végén hosszabbra hagyták, pálcán kétfordulatú spirálisra formálták, majd visszahajlítva a nyakperec végei köré tekerték. Végei távolsága 11.8 cm.

4. Ugyanott feküdt egy rézből öntött, ezüstözött felületű, lemezes félhold alakú csüngő (6). Felülete díszítetlen, külső szélének közepénél a függesztőfüle forrasztóanyagának korróziós foltjával. Á: 3.8 x 3.4 cm.

5. A jobb alkar csuklótáji végénél feküdt egy keskeny, szélesedő végű, nyitott bronz lemezkarperec (1), végeinél zezugumintával díszítve. Á: 6 cm, sz: 0.2-0.7 cm, csak vázlatrajza maradt.

6. A bal csuklótájon rosszezüst, kerek metszetű, hegyesedő végű, nyitott huzalkarperec (2). Díszítetlen, á: 5 cm. Csak vázlatrajza maradt.

¹⁰⁸ 1953-ban a rábei leletek együvé leltározásakor az új tételhez soroltak egy későbronzkori-koravaskori jellegzetes lemezgombot is (14. ábra: jobb alsó sarok). Patek Erzsébet szíves segítségét ezúton is megköszönöm.

¹⁰⁹ FÉK 1962, 27: No. 154.

¹¹⁰ Tömörkény I. bejegyzése a MFM leltárkönyvében 1911.V.10-én a 15./1911. tételszámon. Közöletlen leletek.

7. Cserép orsókarika, lapos. Elveszett, rajza sem maradt.

MFM lt.sz.: 15./1911. 1-6.

A csak a törzstáján feltárt, minden bizonnyal női csontváz a megmaradt és megnevezett leletei alapján minden bizonnyal szarmata kori volt¹¹¹, ezért a magyar honfoglalás kori leletanyagból törölni kell!

7. A tárgyalat lelőhelyek a horgosi kivételével¹¹², a Tisza-Maros-Aranka (a Maros önállósult, s a középkorban Harangodnak nevezett medre) által határolt, a nyugati felében mocsarakkal tarkított löszsíkságon¹¹³ helyezkednek el (15. kép 7). Ezt a vidéket ugyanúgy, mint az őt magába foglaló későbbi Csanád megye területét, a honfoglaló magyarság azonnal megszállta. A Temes-Béga(?) - Maros-Körös és a Tisza vidékét a 10. sz. derekán VII. Bőrbanszületett Konsztantinosz (945-959) császár a magyarok szállásterületének, Turkiának nevezte¹¹⁴. Az ezredforduló körül mindez Ajtony nagyúr uralmi területéhez tartozott, s Csanád vezér az 1003-1028 közötti évek valamelyikére keltezhető győztes hadjárata után, az Aranka-háromszög a Maros-kétparti Csanád megye része lett.¹¹⁵ Vitatott feltételezés szerint¹¹⁶ Ajtony országa a "fekete magyarok", azaz a kabarok földje volt, de ehhez a kérdéshez a régészet ugyanúgy nem tud hozzászólni, mint a Felső Tisza vidéki kabar területet illetően.¹¹⁷ Az alább tárgyalandó Aranka-háromszöget körülvevő vidék régészeti képe új áttekintésekből (bár sajnálatosan nem feldolgozásokból) manapság már jól tanulmányozható¹¹⁸, ezért a továbbiakban csak az említett terület 10-11. századi régészeti anyagából kiemelt sír- és szórványleleteivel foglalkozom.

A vidék korai magyar betelepüléséről a kutatás véletlenszerű, s jórészt közvetlen eredményeként felsorolható köznépi temetők hálózata tanúskodik, egyben az őket létesítő és fenntartó falusi települések kialakult rendszerére utalva. Ez azért is fontos, mert nem bővelkedünk a területre vonatkozó, s amúgy is a későbbi idők állapotát tükröző okleveles anyagban.¹¹⁹

¹¹¹ A féltorqueshez: VADAY 1985, 359, 367-368, 364: 13.á.21. A lemezlunulához: PÁRDUCZ 1950, 76.t.3; VADAY 1987, 53, 5.á.1; VADAY 1989, 297: 5.á.1. H. Vaday Andrea szíves segítségét ezúton is megköszönöm.

¹¹² Horgos határából ezenkívül a Pöröpusztán 1870-ben talált gazdag, rozettás lószerszámos női sír leletmaradványai ismeretesek: FÉK 1962, 41: No. 416. Őrzési helyük azonban nem a MFM, hanem a MNM KO. lt.sz.: 30./1872; 307./1876. 1341-1360.

¹¹³ A terület földrajzi viszonyairól és mezőgazdasági lehetőségeiről: GYÖRFFY 1963, 835.

¹¹⁴ MORAVCSIK 1984, 48. Azt, a Váczy Péter elméletére alapított véleményt, hogy Turkia egyben a gyula szállásterületét jelezte - vö. DÁVID 1974, 12; gyula partvonalának a Marost tekintette: GYÖRFFY 1977, 47, 163. - kétségbevonta: KRISTÓ 1980, 451-452. A legújabban: BÓNA 1989, 106.

¹¹⁵ GYÖRFFY 1963, 836; GYÖRFFY 1977, 164-176.

¹¹⁶ GYÖRFFY 1977, 165-166, 172-173. Véleményével szemben: KRISTÓ 1985, 11-17; TÓTH 1987, 28-29.

¹¹⁷ Vö. FOMIN-KOVÁCS 1987, 65-66.

¹¹⁸ Vö. BÁLINT 1991, Katalógus; BÓNA 1986, 207-217; STANOJEV 1989; KOVÁCS 1990.

¹¹⁹ DÁVID 1974, 8.

7. Cserép orsókarika, lapos. Elveszett, rajza sem maradt.

MFM lt.sz.: 15./1911. 1-6.

A csak a törzstáján feltárt, minden bizonnyal női csontváz a megmaradt és megnevezett leletei alapján minden bizonnyal szarmata kori volt¹¹¹, ezért a magyar honfoglalás kori leletanyagból törölni kell!

7. A tárgyalt lelőhelyek a horgosi kivételével¹¹², a Tisza-Maros-Aranka (a Maros önállósult, s a középkorban Harangodnak nevezett medre) által határolt, a nyugati felében mocsarakkal tarkított löszsíkságon¹¹³ helyezkednek el (15. kép 7). Ezt a vidéket ugyanúgy, mint az őt magába foglaló későbbi Csanád megye területét, a honfoglaló magyarság azonnal megszállta. A Temes-Béga(?)-Maros-Körös és a Tisza vidékét a 10. sz. derekán VII. Bíborbanszületett Konsztantinosz (945-959) császár a magyarok szállásterületének, Turkiának nevezte¹¹⁴. Az ezredforduló körül mindez Ajtony nagyúr uralmi területéhez tartozott, s Csanád vezér az 1003-1028 közötti évek valamelyikére keltezhető győztes hadjárata után, az Aranka-háromszög a Maros-kétparti Csanád megye része lett.¹¹⁵ Vitatott feltételezés szerint¹¹⁶ Ajtony országa a "fekete magyarok", azaz a kabarok földje volt, de ehhez a kérdéshez a régészet ugyanúgy nem tud hozzászólni, mint a Felső Tisza vidéki kabar területet illetően.¹¹⁷ Az alább tárgyalandó Aranka-háromszöget körülvevő vidék régészeti képe új áttekintésekből (bár sajnálatosan nem feldolgozásokból) manapság már jól tanulmányozható¹¹⁸, ezért a továbbiakban csak az említett terület 10-11. századi régészeti anyagából kiemelt sír- és szórványleleteivel foglalkozom.

A vidék korai magyar betelepüléséről a kutatás véletlenszerű, s jórészt közöletlen eredményeként felsorolható köznépi temetők hálózata tanúskodik, egyben az őket létesítő és fenntartó falusi települések kialakult rendszerére utalva. Ez azért is fontos, mert nem bővelkedünk a területre vonatkozó, s amúgy is a későbbi idők állapotát tükröző okleveles anyagban.¹¹⁹

¹¹¹ A féltorqueshez: VADAY 1985, 359, 367-368, 364: 13.á.21. A lemezlunulához: PÁRDUCZ 1950, 76.t.3; VADAY 1987, 53, 5.á.1; VADAY 1989, 297: 5.á.1. H. Vaday Andrea szíves segítségét ezúton is megköszönöm.

¹¹² Horgos határából ezenkívül a Pöröspusztán 1870-ben talált gazdag, rozettás lószerszámos női sír leletmaradványai ismeretesek: FÉK 1962, 41: No. 416. Őrzési helyük azonban nem a MFM, hanem a MNM KO. lt.sz.: 30./1872; 307./1876. 1341-1360.

¹¹³ A terület földrajzi viszonyairól és mezőgazdasági lehetőségeiről: GYÖRFFY 1963, 835.

¹¹⁴ MORAVCSIK 1984, 48. Azt, a Váczy Péter elméletére alapított véleményt, hogy Turkia egyben a gyula szállásterületét jelezte - vö. DÁVID 1974, 12; gyula partvonalának a Marost tekintette: GYÖRFFY 1977, 47, 163. - kétségbevonta: KRISTÓ 1980, 451-452. A legújabban: BÓNA 1989, 106.

¹¹⁵ GYÖRFFY 1963, 836; GYÖRFFY 1977, 164-176.

¹¹⁶ GYÖRFFY 1977, 165-166, 172-173. Véleményével szemben: KRISTÓ 1985, 11-17; TÓTH 1987, 28-29.

¹¹⁷ Vö. FOMIN-KOVÁCS 1987, 65-66.

¹¹⁸ Vö. BÁLINT 1991, Katalógus; BÓNA 1986, 207-217; STANOJEV 1989; KOVÁCS 1990.

¹¹⁹ DÁVID 1974, 8.

A magyarság középrétegére jellemző néhányszor tíz sírből álló gazdagabb temetők, vagy köznépi temetőknek éppen gazdagabb sírjai megbolygatásával előkerült részletet elsősorban a hódegyházi 10 temetkezés leletanyaga¹²⁰, továbbá a Csanád (Cenad, jud. Timiș) és Nagyszentmiklós (Sinnicolau Mare, jud. Timiș) közötti Bukova pusztá őskori halomsírjaiba temetett előkelőbb nők és fegyveres férfiak hagyatéka¹²¹ jelzi, s közöletlenségük miatt fenntartással ugyan, de valószínűleg hozzájuk sorolható még a Deszk (Cs) – újmajori Ambrus tanya mellett feltárt 4 sír¹²², a kiszombori (Cs) Kis András földjén kiásott 17 sír (= E-temető)¹²³, végezetül pedig a Tiszasziget (Cs) – Petőfi u. 318. alatt megbolygatott 3 sír¹²⁴ leletanyaga. Inkább a hosszabb használati idejű, akár a 10. sz. elejétől a 12. sz. elejéig keltezhető, s akkor feltétlenül többszáz síros köznépi temetőket sejtethünk kisebb-nagyobb feltárt részleteikből, vagy esetleg egy-egy szórványleletet felértékelve, az alábbi lelőhelyeken: Deszk határában akár 5-6 ilyen temetőnek is van nyoma! A Nádashalmi dűlőben feltárt 216 síros, I. László érdemével végződő temetőrészlet (D-temető), a Tukakovics Gyorgye földjén álló halomból ismert 4 síros temetőrészlet (E-temető), a talán 12 síros, közöletlen helyű temetőrészlet (J-temető), az Ördöghalomban feltárt 1-2 sír (T-temető), esetleg a "Jankovichék földjén" lelt gyűrű¹²⁵, valamint egyetlen sír az 1. sz. olajkút területén¹²⁶ egy-egy köznépi temetőt jelezhet! Köznépi temetőt sejtetnek a Feketető (Crna Bara, opšt. Čoka) – Prkoson feltárt sírok¹²⁷, továbbá esetleg köznépi temető sírjából maradt meg a Keglevichháza (Cheglevici, jud. Timiș) talált, markolatgombos kétélű kard.¹²⁸ Több köznépi temető nyoma ismeretes Kiszombor határából. Ide sorolható a Blaskovich F. földjén feltárt 78 síros, Salamon érdemével záruló temetőrészlet (B-temető), a Nagyhalomban kiásott 17 síros temetőrészlet (C-temető), a Nyilas dűlőben Lőrinc J. halmáról ismert 8 síros temetőrészlet (F-temető), a Juhos halomnál talált sír, továbbá a falu déli részén lévő téglavetőben megsemmisített sírok anyaga¹²⁹, s újabban a nagyszentmiklósi út mentén elpusztított temetőrészlet.¹³⁰ Klárafalván (Cs) két köznépi temető maradványai ismeretesek: az egyiket özv. Molnár Istvánné és Tóth Péter 113. sz. telkén bolygatták meg, 23-nál több temetkezést fel is tárva, a másikra Faragóék földjén bukkantak, s itt 12 sír látott napvilágot.¹³¹ Kübekháza egy szórvány s-végű karika, valamint az Újtelep 483. sz. alatt megbolygatott, illetve feltárt 13 síros temetőrészlet¹³², Majdánban az említett arany s-végű karika utal köznépi (esetleg templomkörüli) temetőre. Az orosz-lamosi, a Rábé-Anka szigeti és vasúti őrházi köznépi temetőkről fentebb volt szó. Szőregen (Cs) a Kőolajfinomító és Kátrányipari RT területén felásott 5 sír, a római ka-

120 STANOJEV 1989, 46-51.

121 FÉK 1962, 27: No. 144. Korszerű értékelése: BÓNA 1986, 212-213.

122 FÉK 1962, 31: No. 221; vö. KOVÁCS 1989, 25.

123 FÉK 1962, 49: No. 575.

124 FÉK 1962, 80: No. 1142.

125 FÉK 1962, 31: No. 222-226.

126 TROGMAYER 1967, 10.

127 STANOJEV 1989, 129-130.

128 BÓNA 1986, 212, 224. A kétélű kardos vitézek jórészt köznépi származásának felismerése: BAKAY 1965, 21-29; vö. KOVÁCS 1990.

129 FÉK 1962, 48-49: No. 573-574, 576-578.

130 TROGMAYER 1960.

131 FÉK 1962, 49: No. 579-580.

132 FÉK 1962, 61: No. 612; BÁLINT 1962.

tolikus templom dombján talált karperec¹³³, a homokbányában megsemmisített többszáz, s feltárt 45, I. László érméjével záruló temetkezés¹³⁴, valamint a "Péli" szelmalomdombon megmentett 11 sír¹³⁵ alapján négy köznépi temetővel számolhatunk, s akár erre utalhat a tiszaszentmiklósi (Ostojićevo, opšt. Čoka) s-végű karikapár is.¹³⁶ Végezetül Törökkanizsán (Novi Kneževac, opšt. Novi Kneževac), Tallián Béla földjén a kiforgatott lelettárgyak között 10-11. századi temető feldúlt sírjaira utaló ékszerek is megmaradtak.¹³⁷

A felsorolt nagy számú lelőhely egyértelműen jelzi az Aranka-háromszög folyamatos magyar lakosságát. Nehézséget az jelent, hogy a kivétel nélkül csak részleteiben feltárt, közöletlen, s ezért csupán töredékesen ismert temetők esetében szinte lehetetlen a használatba vételi idő, s csak ritka esetben, érmesorozatok előkerülése nyomán lehetséges a befejezési idő meghatározása. Az kétségtelen, hogy az Ajtony-Csanád hatalomváltozást a települések lakói különösebb megrázkódtatás nélkül élték át, hiszen temetőiket folyamatosan tovább használták. Jóllehet Gellért csanádi püspök (1030-1046) kezdettől fogva sikeresen térített, s egyházmegyéjében körbejárt "felszentelni azok temető helyét, akik templomot akartak építeni"¹³⁸, a régészeti leletek hiányos bizonyítékai¹³⁹ szerint utódainak csak az országos folyamatnak megfelelően, inkább I. László és Kálmán uralkodása alatt sikerült a faluközösségeket pogány indítású temetőik felhagyására, s temetkezéseiknek a felépült templomok cintermeiben való folytatására kényszeríteni.¹⁴⁰

IRODALOM

BAKAY 1965

BAKAY K.: Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéseire. DuDolg 1 (1965).

BAKAY 1978

Honfoglalás- és államalapítás-kori temetők az Ipoly mentén. StCom 6 (1978).

BARTALOS 1899

BARTALOS GY.: Honfoglaláskori és egyéb régiségleletek Egerben és vidékén. ArchÉrt 19 (1899) 353-360.

BÁLINT 1936

BÁLINT A.: A szakálhádi koraközépkori temető. Dolg 12 (1936) 205-221.

BÁLINT 1962

Kübekháza-Újtelep. RégFüz I:15 (1962) 60.

¹³³ FÉK 1962, 76: No. 1060-1061.

¹³⁴ BÁLINT 1991, 75-98, 258.

¹³⁵ GALÁNTA 1978.

¹³⁶ FÉK 1962, 62: No. 832; BÁLINT 1991, 259; KOVÁCS 1991, 419.

¹³⁷ FÉK 1962, 58: No. 751. Az itt is említett leletek némelyike: lándzsacsúcs, kétélű kard, kengyel, zabla - vö. STANOJEV 1989, 66. - aligha tartozhatott az ékszerekhez: KOVÁCS 1991, 410-411.

¹³⁸ Szent Gellért püspök nagy legendája: ÉRSZEGI 1983, 84; BÓNA 1989, 143.

¹³⁹ Vö. Kiszombor - B-temető, Deszk - D-temető, Oroszlámos és Szőreg-Homokbánya Salamon, ill. I. László pénzeivel végződő érmesorozata!

¹⁴⁰ Ezúton is megköszönöm Istvánovits Eszter, Kürti Béla, Lőrinczy Gábor és Takács Miklósnak munkám megírásához nyújtott segítségét, Szekeres Lászlónak a helyszíni szemle megszervezését, Pálfay Krisztinának a fényképek, Dukay Bernadette-nak a rajzok elkészítését, végezetül Bóna Istvánnak a gondolatgazdag lektori véleményét.

BÁLINT 1968

BÁLINT CS.: Honfoglaláskori sírok Szeged-Öthalmon. MFMÉ (1968) 47-89.

BÁLINT 1991

Südungarn im 10. Jahrhundert. StudArch 11(1991).

BÓNA 1986

BÓNA I.: Dáciától Erdőelvéig. In: Erdély története. Szerk.: Köpeczi B. Bp. 1986, I. 107-234.

BÓNA 1989

Magyar-szláv korszak. In: Erdély rövid története. Főszerk.: Köpeczi B. Bp. 1989, 101-157.

BUDINSKÝ-KRIČKA - FETTICH

V. BUDINSKÝ-KRIČKA - N. FETTICH: Das altungarische Fürstengrab von Zemplín. ArchSlov-Mon 2 (1973).

BULLINGER 1969

H. BULLINGER: Spätantike Gürtelbeschläge. DAG 12 (1969).

COMȘA - BICHIR

E. COMȘA - GH. BICHIR: O nouă descoperire de monede și obiecte de podoabă din secolele X-XI în așezarea de la Garvăn (Dobrogea). SCNum 3 (1960) 223-244.

CSALLÁNY 1959

D. CSALLÁNY: Ungarische Zierscheiben aus dem X. Jahrhundert. ActaArchHung 10 (1959) 281-325.

CSALLÁNY 1970

Weiblicher Haarschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. ActaArchHung 22 (1970) 261-299.

DÁVID 1974

DÁVID K.: Az Árpád-kori Csanád vármegye művészeti topográfiája. MŰF 7 (1974).

DEMO 1983

Z. DEMO: Bjelobrdski privjesci u Jugoslaviji. PZb (1983) 217-301.

DIENES 1965

DIENES I.: A honfoglaló magyarok. In: Orosháza története és néprajza. Sz.: Nagy Gy. Orosháza 1965, 136-174.

DIENES 1970

A honfoglalás kora. MMüvt 1 (1970).

DIENES 1972

A honfoglaló magyarok. Bp. 1972.

DIENES 1972a

Die Kunst der landnehmenden Ungarn und ihre Glaubenswelt. Évolution générale et développements régionaux en histoire de l'art. Actes du XXIIe Congrès International d'Histoire de l'Art Budapest 1969. Bp. 1972, I. 97-108, III. 39-42.

DIENES 1973

Honfoglalás kori veretes tarsoly Budapest-Farkasrétről. FolArch 24 (1973) 177-217.

DIENES 1975

A honfoglaló magyarok és ősi hiedelmek. Urali népek. Sz.: Hajdú P. Bp. 1975. 77-108.

DIENES 1986

A Felső-Tisza-vidék a X. században. In: Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. Sz.: Dercsényi D. Bp. 1986, I. 92-114.

DITLER 1961

P. A. ДИТЛЕР: Могилники в районе пошелка Колошовка на реке Фарш. ШМАА 2 (1961) 127-187.

DIMITRIJEVIĆ 1975

Д. ДИМИТРИЈЕВИЋ: Доба великих миграција. Шајкашка. Нови Сад 1975.

DÓKUS 1900

DÓKUS GY.: Árpádkori sírletelek Zemplén vármegyében. ArchÉrt 20 (1900) 39-61.

DOMBAY 1961

DOMBAY J.: Árpádkori temetők Baranyában. II. JPMÉ 6 (1961) 69-84.

ERDÉLYI 1961-62

ERDÉLYI I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető. JAMÉ 4-5 (1961-62) 17-30.

ÉRSZEGI 1983

ÉRSZEGI G. (Szerk.): Árpád kori legendák és intelmek. Bp. 1983.

FETTICH 1937

FETTICH N.: A honfoglaló magyarság fémművészete. ArchHung 21 (1937) I-II.

FÉK 1962

FEHÉR G. - ÉRY K. - KRALOVÁNSZKY A.: A Közép-Duna-Medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei. Leletkataszter. RégTan 2 (1962).

FODOR 1979

FODOR I.: Máriabesnyő - Szakál M. hétvégi telke. RégFüz 1:32 (1979) 80.

FODOR 1985

Honfoglalás kori temető Sándorfalván. AA - SzegSuppl 5 (1985) 17-33.

FOMIN-KOVÁCS 1987

A.V.FOMIN-KOVÁCS L.: A Máramaros megyei ("huszti") 10. századi dirhemkincs. NKMell 1 (1987).

GALÁNTA 1978

GALÁNTA M.: Szeged-Szőreg, "Péli" szélmalomdomb. RégFüz 1:31 (1987) 89.

GIESLER 1981

J. GIESLER: Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo-Kultur. PZ 56:1 (1981).

GIRIĆ 1962

M. GIRIĆ: Banatsko Arandelovo. In: D.Dimitrijević - J.Kovačević - Z.Vinski: Seoba naroda. Zemun 1962, 12-13.

GYÖRFFY 1963

GYÖRFFY GY.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp. 1963.

GYÖRFFY 1977

István király és műve. Bp. 1977.

HAMPEL 1900

HAMPEL J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: A magyar honfoglalás kútfoi. Sz.: Pauler Gy. - Szilágyi S. Bp. 1900, 507-830.

HAMPEL 1905

Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig 1905. I-III.

HAMPEL 1907

Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről. Bp. 1907.

B.HORVÁTH-BÓNA 1979.

B.HORVÁTH J. - BÓNA I.: Rácalmás-Göböljárás. RégFüz 1:32 (1979) 81.

JÓSA 1904

JÓSA A.: Honfoglaláskori leletről Gégényben (Szabolcs m.). ArchÉrt 24 (1904) 175-176.

JÓSA 1914

Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban. II. ArchÉrt 34 (1914) 303-340.

JOVANOVIĆ 1977

V.S. JOVANOVIĆ: Prilozi hronologiji srednjevekovnih nekropola Jugoslavije i Bugarske. Balcanoslavica 6 (1977) 141-187.

KIRPIČNIKOV 1973

A. H. Кирпичников: Шнряжение всадника и верхового коня на Руси IX - XIII вв. ШАН EI-36. Ленинград 1973

KISLÉGHY NAGY 1912

KISLÉGHY NAGY GY.: Torontál vármegye őstörténete. In: Torontál vármegye. MVV Sz.: Borovszky S. Bp. é.n. (1912) 304-328.

KISS 1983

KISS A.: Baranya megye X-XI. századi sírleletei. MHKTL 1 (1983).

KISS 1985

Studien zur Archäologie der Ungarn im 10. und 11. Jahrhundert. Die Bayern und ihre Nachbarn. II: VKF 9 (1985) 217-387.

- KISS 1987**
Beigaben von zwei Frauengräbern der ungarischen Landnahmezeit. Alba Regia 23 (1987) 127-136.
- KISS 1938**
KISS L.: A geszterédi honfoglaláskori sírlelet. ArchHung 24 (1938).
- KOVÁCS 1985**
KOVÁCS L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I: Temető utca 5. CommArchHung (1985) 125-139.
- KOVÁCS 1988**
A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. CommArchHung (1988) 125-158.
- KOVÁCS 1989**
Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. FontesArchHung 19 (1989).
- KOVÁCS 1989a**
A nagyhalász-zomborhegyi 10-11. századi temetőrészlet. CommArchHung (1989) 165-176.
- KOVÁCS 1989-90**
 Régészeti jegyzetek I. László király érméinek sorrendjéhez. NK 88-89 (1989-90) 63-76.
- KOVÁCS 1990**
Szablya - kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10-11. századi magyar sírok keltezéséhez. ArchÉrt 117 (1990) 39-49.
- KOVÁCS 1991**
Bemerkungen zur Arbeit von N. Stanojev: Nekropolen aus dem 10. - 15. Jh. in der Vojvodina. ActaArchHung 43 (1991) 399-424.
- KOVÁCS 1992**
Salamon pénzveréséről. Száz 125 (1992) 79-106.
- KÓHEGYI 1980**
M. KÓHEGYI: Das landnahmezeitliche Gräberfeld von Madaras. ActaArchHung 32 (1980) 205-239.
- KRISTÓ 1980**
KRISTÓ GY.: Levedi törzsszövetségétől Szent István államig. Bp. 1980.
- KRISTÓ 1985**
A fekete magyarok és a pécsi püspökség alapítása. AHSzeg 82 (1985) 11-17.
- KRISTÓ 1986**
Az Árpád-kor háborúi. Bp. 1986.
- KUZNECOV 1957**
В. А. КУЗНЕЦОВ: Змейшкий катакомный могильник. МАДИШО I (1961) 62-135.
- KÜRTI 1978-79**
KÜRTI B.: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. MFMÉ (1978-79/1) 323-347.
- KÜRTI-SZEGFŰ 1983**
KÜRTI B. - SZEGFŰ L.: Életmód és társadalom. In: Szeged története 1: A kezdetektől 1686-ig. Szerk.: Kristó Gy., Szeged 1983, 252-267.
- LÁSZLÓ 1943**
LÁSZLÓ GY.: A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben. Kolozsvár 1943.
- LÁSZLÓ 1943a**
A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge. ArchHung 27 (1943).
- MESTERHÁZY 1980**
MESTERHÁZY K.: Nemzeti szervezete és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Bp. 1980.
- MESTERHÁZY 1983**
Köznapi ékszerek nemesfém változatai: arany s-végű hajkarikák. Alba Regia 20 (1983) 143-151.
- MFM**
Szeged, Móra Ferenc Múzeum

- B. MIKES 1956**
B. MIKES K.: A szob-kolibai X-XI. századi temető. FolArch 8 (1956) 115-127.
- MILLEKER 1898**
MILLEKER B.: Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből. II. Temesvár 1898.
- MORAVCSIK 1984**
MORAVCSIK GY.: Az Árpád kori magyar történet bizánci forrásai. Bp. 1984.
- PÁRDUCZ 1950**
PÁRDUCZ M.: A szarmatakor emlékei Magyarországon. III. ArchHung 30 (1950).
- S. PERÉMI 1987**
S. PERÉMI Á.: Honfoglaláskori leletek Veszprém megyében. VMMK 18 (1986) 115-133.
- POPESCU 1956**
D. POPESCU: Săpăturile de la Varşand. MCA 2 (1956) 124-152.
- REISZIG 1912**
REISZIG E.: Torontál vármegye községei. Torontál vármegye. MVV Sz.: Borovszky S. Bp. é.n. (1912) 14-138.
- REIZNER 1891**
REIZNER J.: Rábéi ásatások. ArchÉrt 11 (1891) 206-210.
- REIZNER 1895**
A majdáni aranylelet. ArchÉrt 15 (1895) 380-381.
- REIZNER 1898**
Oroszlámosi magyar pogánykori sírlelet. ArchÉrt 18 (1898) 190-192, 184.
- REJHOLCOVÁ 1976**
M. REJHOLCOVÁ: Pohrebisko z. 10. a 11. storočia v Hurbanove-Bohatej. SIA 24 (1976) 191-234.
- RÉVÉSZ 1987**
L. RÉVÉSZ: Lyraförmige Schnallen in dem Karpatenbecken. ActaArchHung 39 (1987) 257-285.
- RÉVÉSZ 1988**
Gömborscsüngős fülbevalók a Kárpát-medencében. HOMÉ 25-26 (1988) 141-159.
- ROSKA 1936**
ROSKA M.: A honfoglalás és Erdély. In: A történeti Erdély. Sz.: Asztalos M. Bp. 1936. 162-173.
- RUTTKAY 1976**
A. RUTTKAY: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. SIA 24 (1976) 245-395.
- SELMECZI 1980**
L. SELMECZI: Der landnahmezeitliche Fund von Kétpó. ActaArchHung 32 (1980) 251-269.
- STANOJEV 1989**
H. СТАНОЈЕВ: Некрополе X-XV века у Војводини (Nekropole aus dem 10. - 15. Jahrhundert in der Vojvodina). Каталог 1 (1989), Нови Сад.
- SZABÓ 1978-79**
SZABÓ J.GY.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV: A sírok relatív és abszolút kronológiája. A temető jellege. EMÉ 16-17 (1978-79) 45-136.
- SZÁRAZ 1986**
SZÁRAZ A. (= HAMPEL J.): Salamoni sírlelet. ArchÉrt 16 (1896) 132-135.
- SZEKERES 1983**
SZEKERES L.: Középkori települések Északkelet-Bácskában. Újvidék 1983.
- SZÉLL 1940**
SZÉLL M.: Elpusztult falvak, XI-XVI. századbéli régészeti leletek Szeged és Hódmezővásárhely határában. Dolg 16 (1940) 159-180.
- SZÉLL 1941**
XI. századi temetők Szentés környékén. FolArch 3-4 (1941) 231-265.

SZÓKE 1962

SZÓKE B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. RégTan 1 (1962).

SZÓKE 1977

SZÓKE M.: Visegrád-Sibrikdomb. RégFüz I: 30 (1977) 28.

SZÓKE - VÁNDOR 1987

SZÓKE B. M. - VÁNDOR L.: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. FontesArchHung (1987).

TERGINA 1894

TERGINA GY.: Horgosi ásátások. ArchÉrt 14 (1894) 198-206.

TESZ

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Főszerk.: Benkő L. II. (H-Ó) Bp. 1970.

TOČÍK 1968

A. TOČÍK.: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. ArchSlov-Cat 3 (1968).

TÓTH 1987

TÓTH S.: Kabarok és fekete magyarok. AHSzeg 84 (1987) 23-29.

TÖMÖRKÉNY 1904

TÖMÖRKÉNY I.: Oroszlámosi leletekről és ásátás a körös-éri iskolánál. ArchÉrt 24 (1904) 263-271.

TÖMÖRKÉNY 1913

Adatok az Alföld régészeti térképéhez. MKÉ 7 (1913) 240-248.

TÖMÖRKÉNY-HARSÁNYI 1912

TÖMÖRKÉNY I. - HARSÁNYI P.: A szegedi múzeumba került régipéNZ leletek. NK 11 (1912) 8-15.

TROGMAYER 1960

TROGMAYER O.: Kiszombor-Nagyszentmiklósi út. RégFüz I: 14 (1960) 59.

TROGMAYER 1967

Deszk-1. sz. olajkút. RégFüz I: 20 (1967) 10.

VADAY 1985

A. VADAY: Sarmatisches Gräberfeld in Törökszentmiklós-Surján-Újtelep. ActaArchHung 37 (1985) 345-390.

VADAY 1987

A Közép-Tiszavidék a római korban. Kandidátusi értekezés kézírata. Bp. 1987.

VADAY 1989

Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ant 17-18 (1988-89).

VSNS

Významné slovanské nálezišká na Slovensku. Sz.: B. Chropovský. Bratislava 1978.

ZU EINIGEN ALTEN, LANDNAHMEZEITLICHEN FUNDMATERIALIEN DES MÓRA — FERENC — MUSEUMS: OROSLÁMOS, HORGOS, MAJDÁN, RÁBÉ (CSÓKA)

László Kovács

1.-2. Vor einiger Zeit sichtete ich im Zusammenhang² mit der Rezension des Katalogs von N. Stanojev¹ auch die Angaben über die zwischen 1879-1909 stattgefundenen Störungen des Gräberfeldes des ungarischen Gemeinvolkes von Oroszlámos (Banatsko Arandelovo), damals jedoch bestand keine Möglichkeit zur Neuveröffentlichung der Fundgegenstände. Dazu konnte es erst jetzt kommen³⁻⁵⁴ (Abb. 2 - Abb. 12, 1-2) Aufgrund der Inspizierung des Fundortes⁵⁵ sowie eines Vergleichs der Notizen der Fundumstände ist es wahrscheinlich, daß man den Einschnitt für die Eisenbahn durch die Hügellinie zwischen Oroszlámos und Majdán (Majdan) in beiden Richtungen verbreitert hat (Abb. 1, 3-4), und bei dieser Gelegenheit kamen Bestattungen zum Vorschein. Das Gräberfeld dürfte von einem der Jahrzehnte des 10. Jh. bis zum Ende des 11. Jh. benutzt worden sein.⁵⁶⁻⁶⁰ Abgesehen von einigen Gegenständen⁶¹ sonstigen Alters war ein Teil der Funde eher aus dem 10. Jh.⁶²⁻⁷⁵ die zweite Gruppe gleichermaßen aus dem 10.-11. Jh. bekannt,⁷⁶⁻⁷⁸ und die dritte Gruppe stammte mehr aus dem 11. Jh.⁷⁹ Aus den Dorfeinwohnern, die das Gräberfeld benutzten, wurde von Beginn des 11. Jh. an vermutlich das Dienstvolk des Klosters von Oroszlámos, das sich an der Stelle des Gemeindefriedhofs des heutigen Majdan lokalisieren läßt.⁸⁰⁻⁸³

3. In Horgos (Horgoš) wurden ebenfalls in einem Gräberfeld des ungarischen Gemeinvolkes 20-22 Bestattungen gestört. Vor dem 10.01.1894 kam ein Reitergrab zum Vorschein (Abb. 12, 1-3),⁸⁴ dessen erhalten gebliebene Funde man mit den verbrannten Beigaben eines germanischen Waffengrabes aus dem 5.-6. Jh. zusammengab. Bis zum 15.01. gelangten die übrigen Bestattungen — darunter zwei weitere mit Beigaben (Abb. 13, 6-12) — ans Tageslicht.⁸⁵⁻⁹² Das Fundgut kann in den Zeitraum zwischen Ende 10. Jh. - Mitte 11. Jh. datiert werden.⁹³⁻⁹⁶

4. Der Fundort des in Majdán (Majdan) 1895 zutage gekommenen Goldrings mit S-Ende (Abb. 13) ist wahrscheinlich der Acker des Mihály Fülöp am Susaner (Šušan) Hügel gewesen.⁹⁷⁻⁹⁹

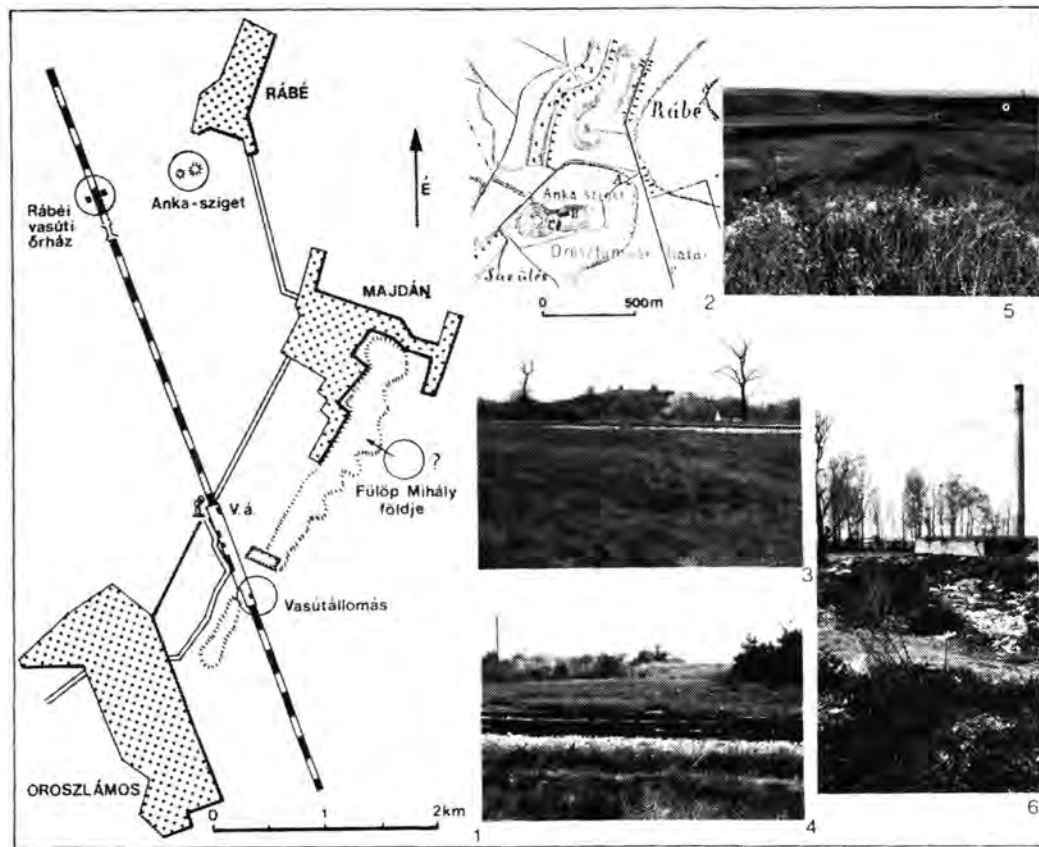
5. Beim Bahnwärterhaus von Rábé (Rabe) stieß man 1912 auf die wieder vergrabenen Gegenstände (Abb. 14, 1-13) eines vermutlich bereits gestörten Gräberfeldteils.¹⁰⁰ Die dem Gemeinvolk entsprechenden Fundtypen sind den Zeitraum gegen Ende des 10. Jh. datierbar.¹⁰³⁻¹⁰⁵ Ebenfalls der Teil eines Gräberfeldes des ungarischen Gemeinvolkes mit sieben Bestattungen wurde 1891 auf der Anka-Insel von Rábé freigelegt. In drei davon fanden sich Beigaben (Abb. 14, 1-8,¹⁰¹⁻¹⁰²) die aus dem 10. Jh. stammten (vgl. Abb. 1,2).¹⁰⁶⁻¹⁰⁸

6. Das im serbischen Gräberfeld von Csóka (Čoka) gestörte Grab war sarmatenzeitlich,¹⁰⁹⁻¹¹¹ weshalb es aus dem Bestand der Funde der ungarischen Landnahmezeit zu streichen ist (Abb. 15, 3-6)!

7. Die behandelten Fundorte liegen — mit Ausnahme von Horgos — im Zwischenstromgebiet der Flüsse Theiß - Maros - Aranka (im Mittelalter: Harangod). Diese Gegend wurde vom Ungartum im Zug der Landnahme sofort besetzt und auch kontinuierlich bewohnt, um die Jahrtausendwende gehörte sie zum Land des Ajtony, später aber zum Komitat Csanád.^{112-117,119} Da das archäologische Bild ihrer Umgebung im 10.-11. Jh. nun schon studiert werden kann,¹¹⁸ habe ich mich im folgenden darauf beschränkt, nur die Gräberfelder und Streufunde des Aranka-Dreiecks aus dieser Zeit vorzustellen. Bei einem kleineren Teil der Fundorte handelt es sich vielleicht um Gräberfelder der reicheren Mittelschichten oder um reicher bestückte Teile von

Gräberfeldern des Gemeinvolkes: Hódegyháza (Jazovo), Nagyszentmiklós (Sinnicolau Mare) - Bukova puszta, Deszk-Újmajor, Kiszombor-Gräberfeld E, Tiszasziget.¹²⁰⁻¹²⁴ Die übrigen sind Gräberfelder des Gemeinvolkes oder lassen als Streufunde darauf schließen: in Deszk 5-6 Fundorte,¹²⁵⁻¹²⁶ Feketető (Crna Bara) - Prkos,¹²⁷ Keglevichháza (Cheglevici),¹²⁸ in Kiszombor 6,¹²⁹⁻¹³⁰ in Klárafalva 2¹³¹ und in Kübekháza gleichfalls 2 Fundorte.¹³² Einordnen lassen sich hier auch die aus Majdán, Oroszlámos behandelten sowie die zwei Fundorte in Rábé, und weiters kann in Szőreg mit 4,¹³³⁻¹³⁵ in Tiszaszentmiklós (Ostojičevo) mit 1¹³⁶ sowie in Törökkanizsa (Novi Kneževac) ebenfalls mit 1¹³⁷ Gräberfeld des ungarischen Gemeinvolkes gerechnet werden (vgl. Abb. 15, 7).

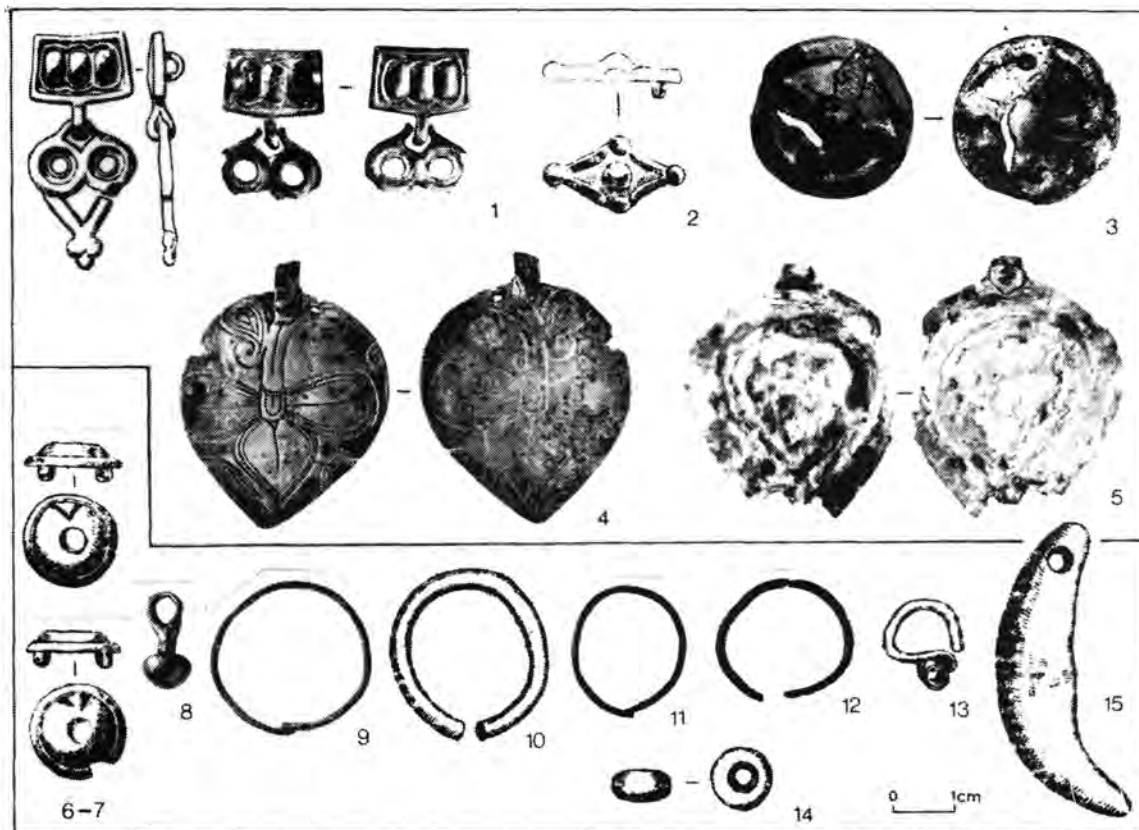
Die genannten Gräberfelder wurden fast ausnahmslos nur in Teilen freigelegt und nicht publiziert, dennoch läßt sich aus ihrem mangelhaft bewertbarem Material ableiten, daß die hiesige ungarische Einwohnerschaft den Machtwechsel von Ajtony zu Csanád ohne Erschütterungen überlebt hat, da sie ihre Gräberfelder kontinuierlich weiter benutzte, wie die Münzfunde einzelner Gräberfelder dies bezeugen. Zur Aufgabe dieser Gräberfelder dürfte es auf religiösen Befehl zur Herrschaftszeit des Königs Ladislaus I. (1077-1095) oder Koloman (1095-1116) gekommen sein, als die Bevölkerung gezwungen wurde, ihre Bestattungen in den Kirchhöfen fortzusetzen.¹³⁸⁻¹⁴⁰

1. kép. A tárgyalt lelőhelyek helyszínvázlata, 2. Rábé-Anka sziget (C: 10-11. századi temetőrészlet), 3.-4. Az oroslámosi vasúti bevágás DNY, ill. ÉK felé, 5. Az oroslámosi újabb földbánya, 6. Az oroslámosi Back-féle téglagyár maradványa.

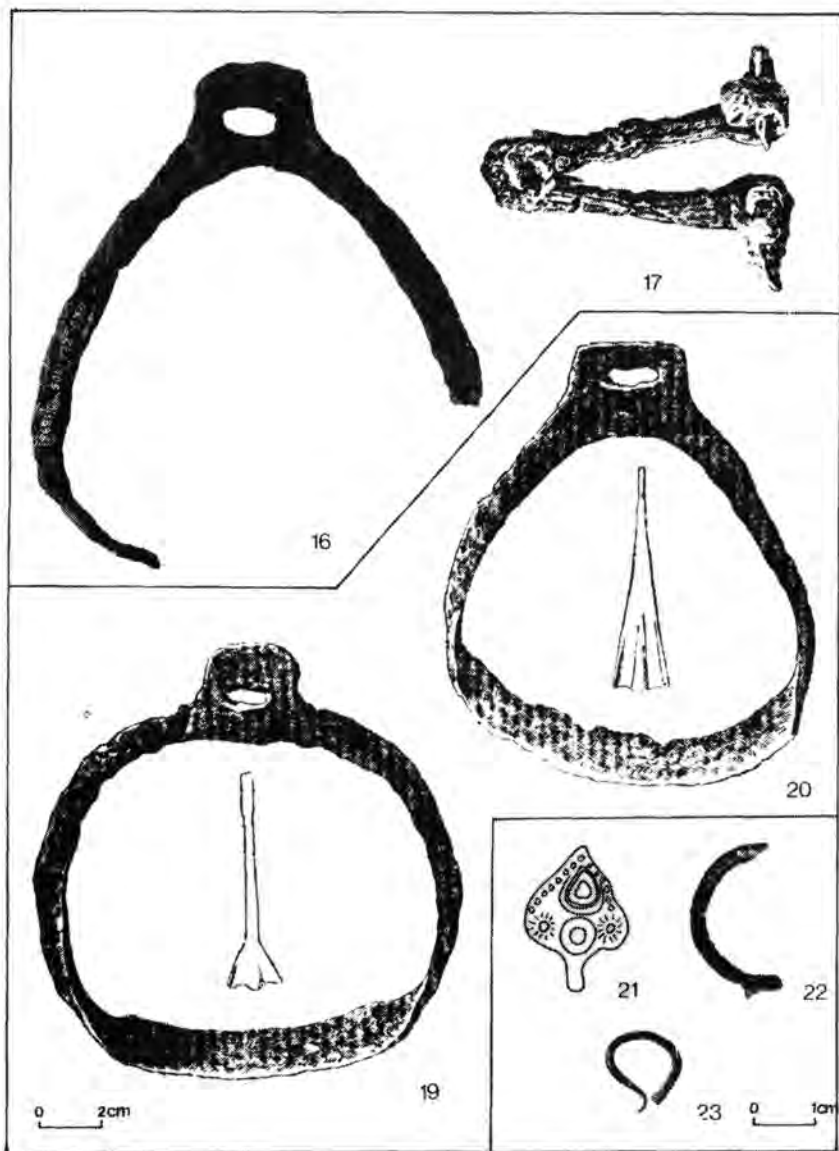

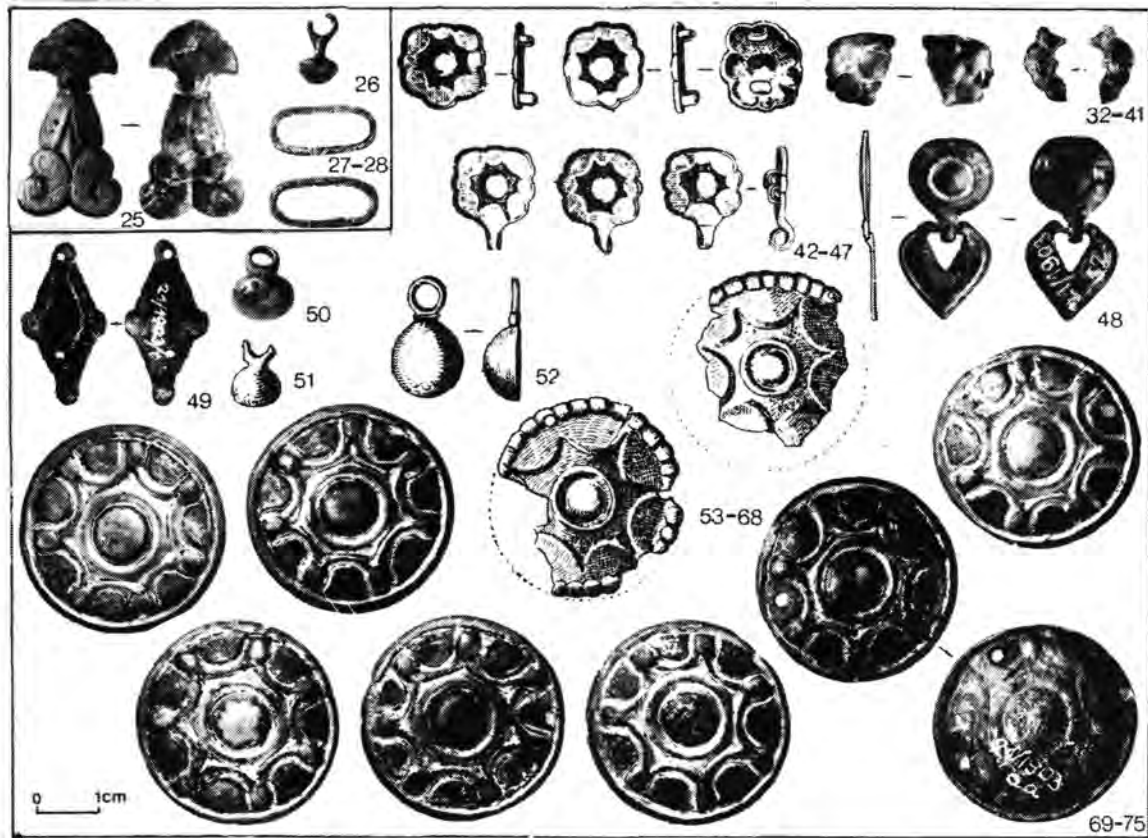
2. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 1-5. 1898. évi szórványleletek, 6-15. 1898. évi ásataási leletek (?).

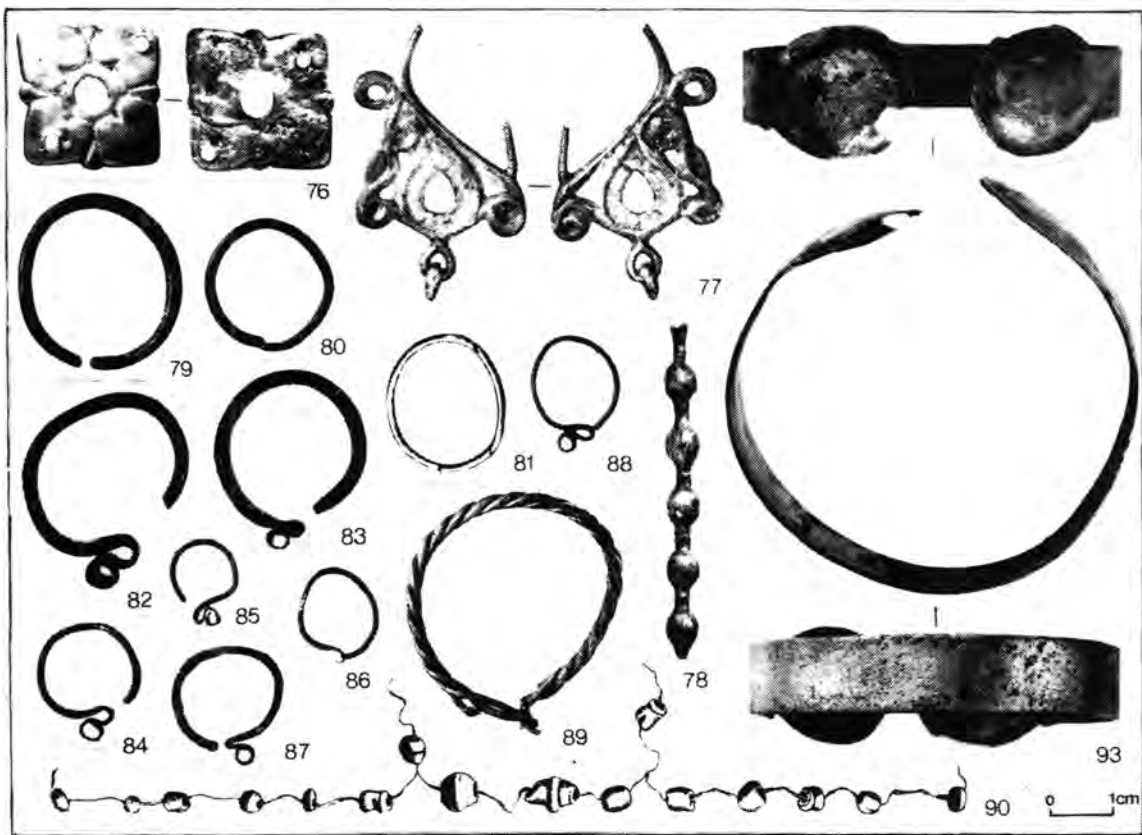
3. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 16-17. 1898. évi ásatási leletek (?), 19-20. 1899. évi leletek (?), 21-23. 1900 évi leletek.

4. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 25-28. 1901. évi leletek, 32-75. 1903. évi leletek.

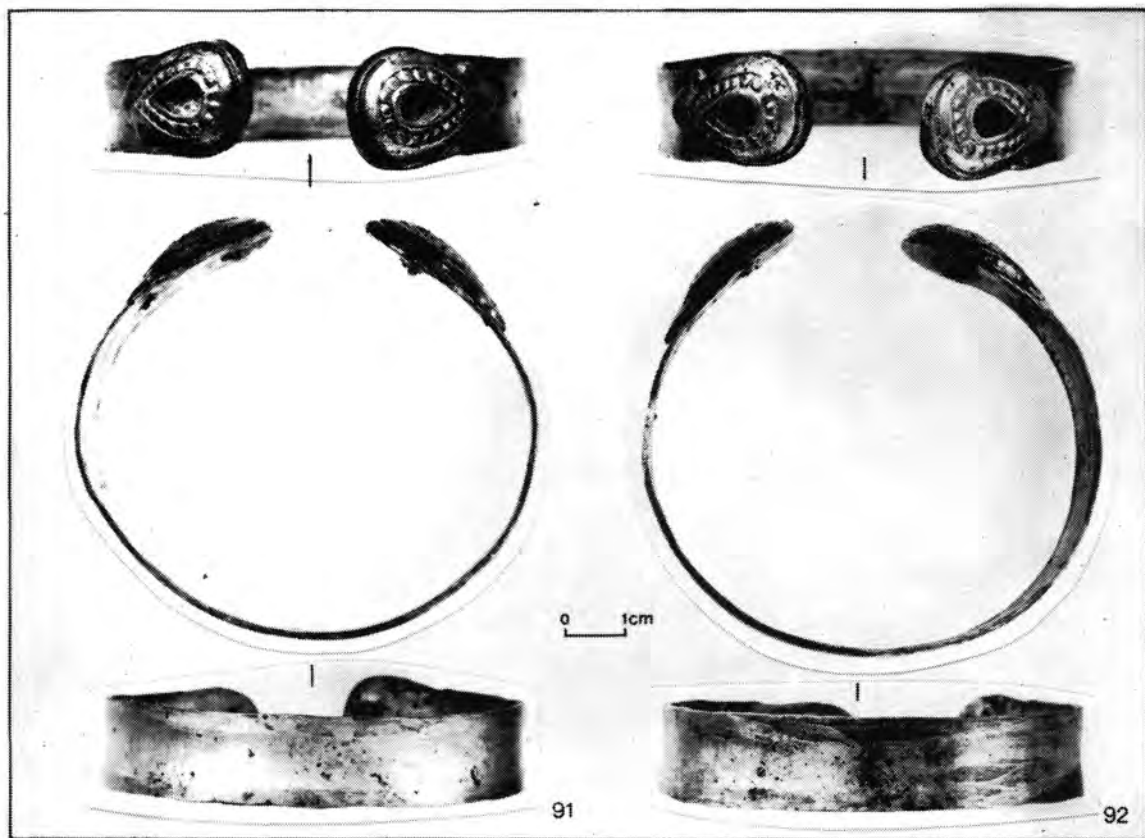

5. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 76-90, 93. 1903. évi leletek.

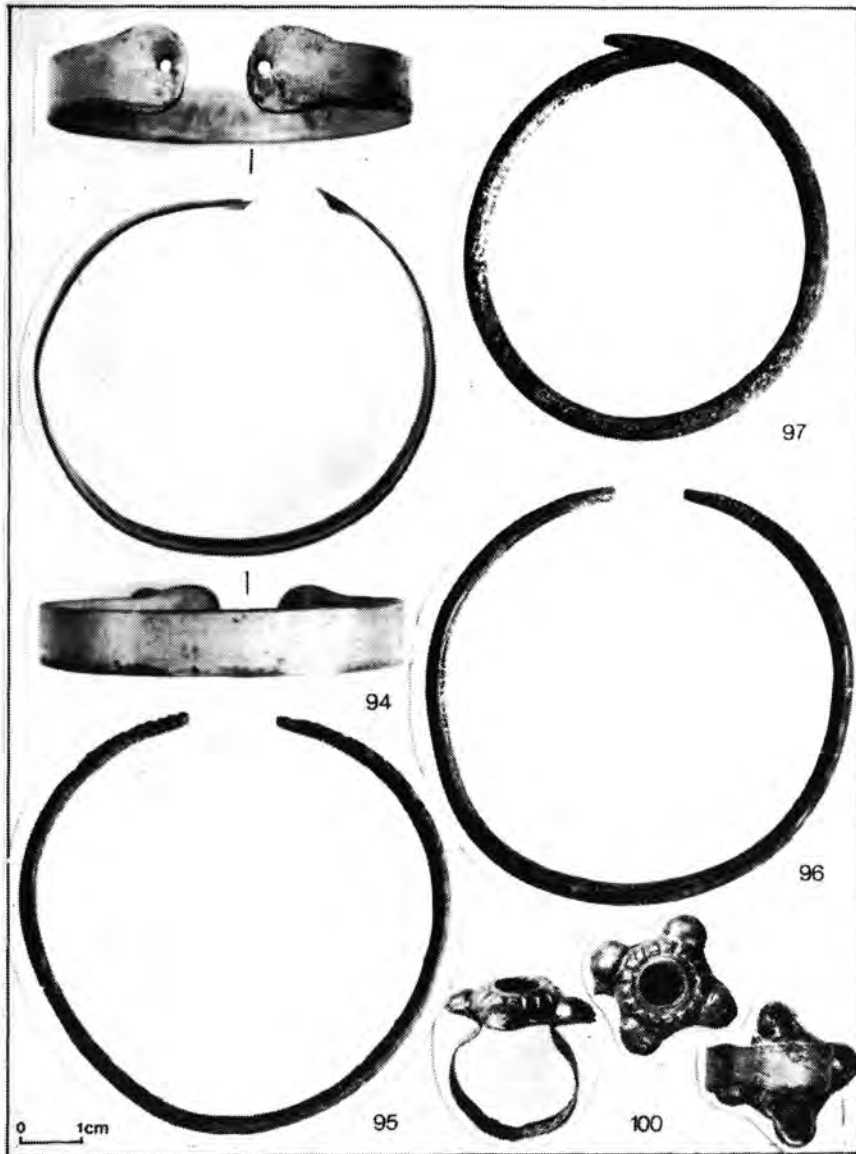

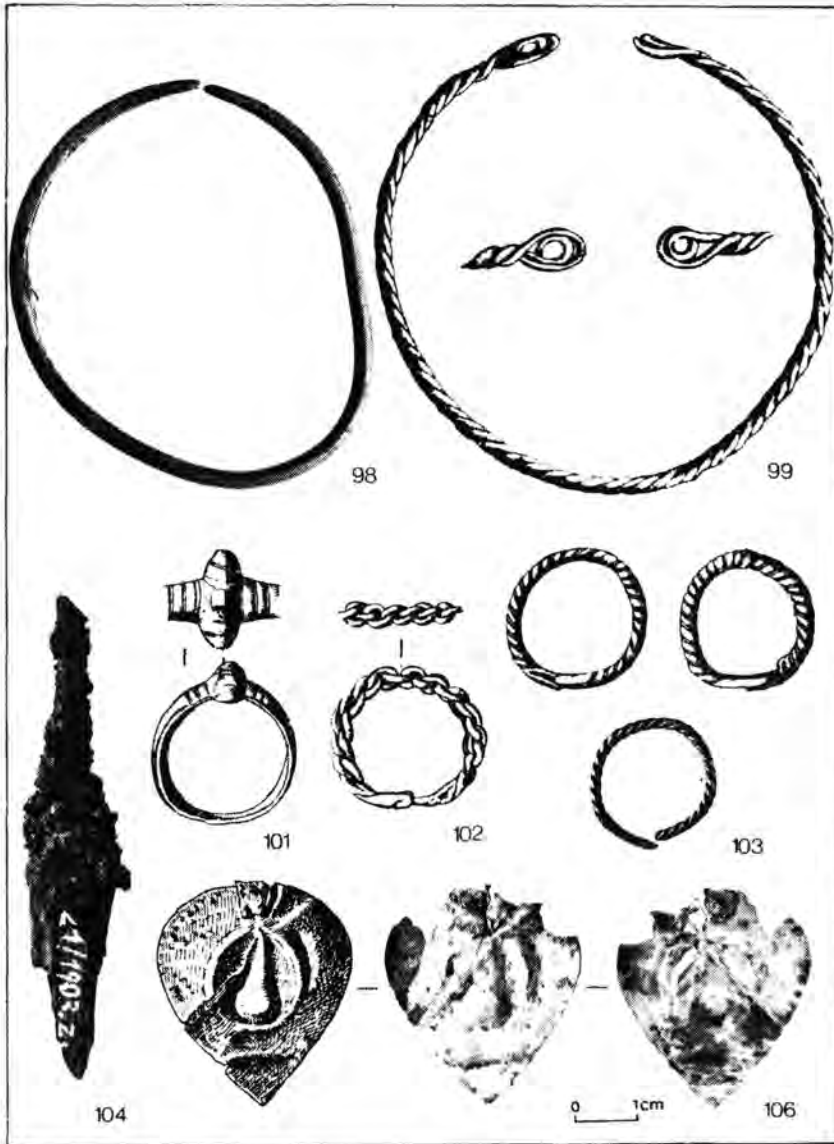
6. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 91-92. 1903. évi leletek.

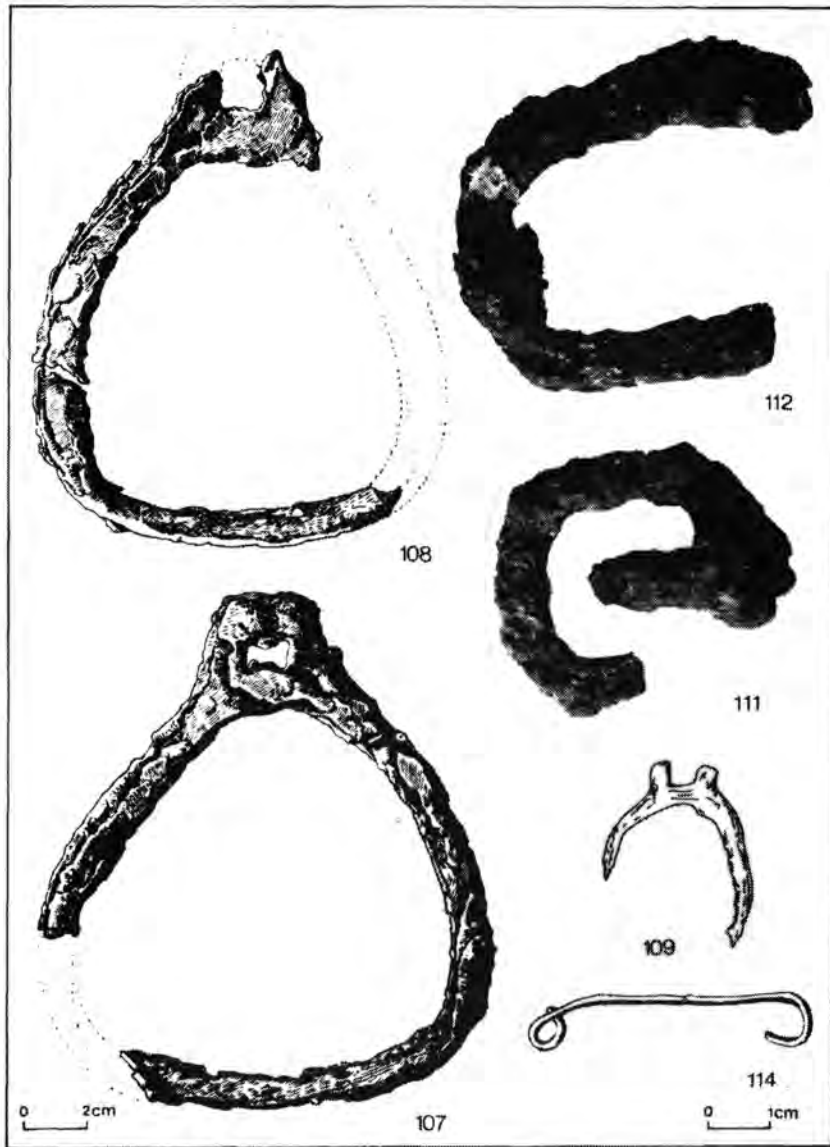
7. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 94-97, 100. 1903. évi leletek.

8. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 98-99, 101-106. 1903. évi leletek.

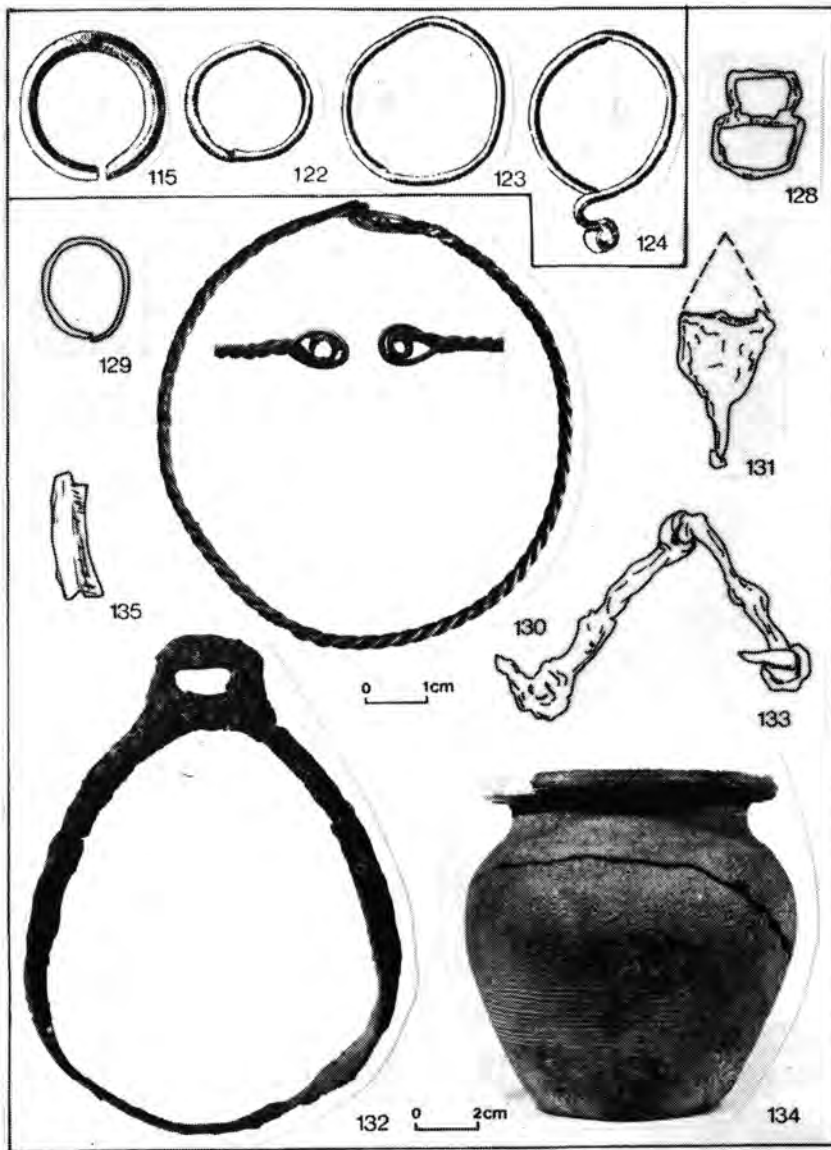

9. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 107-114. 1903. évi leletek.

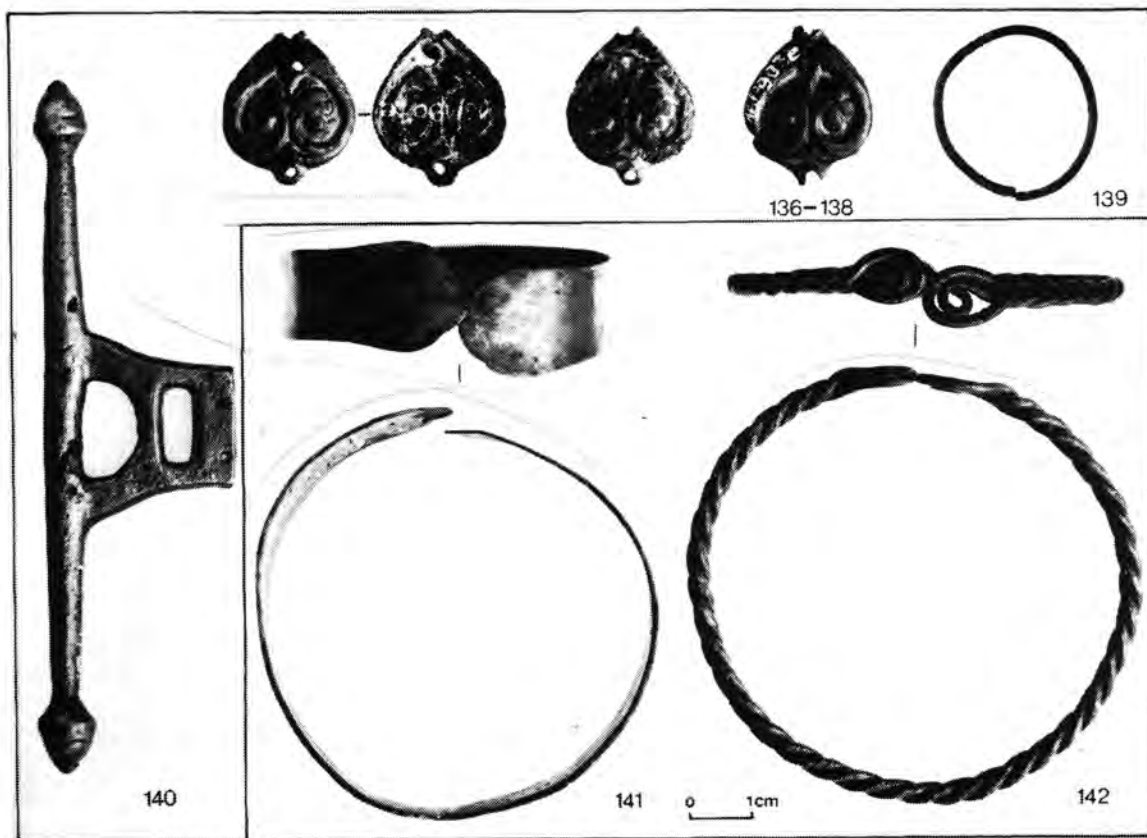

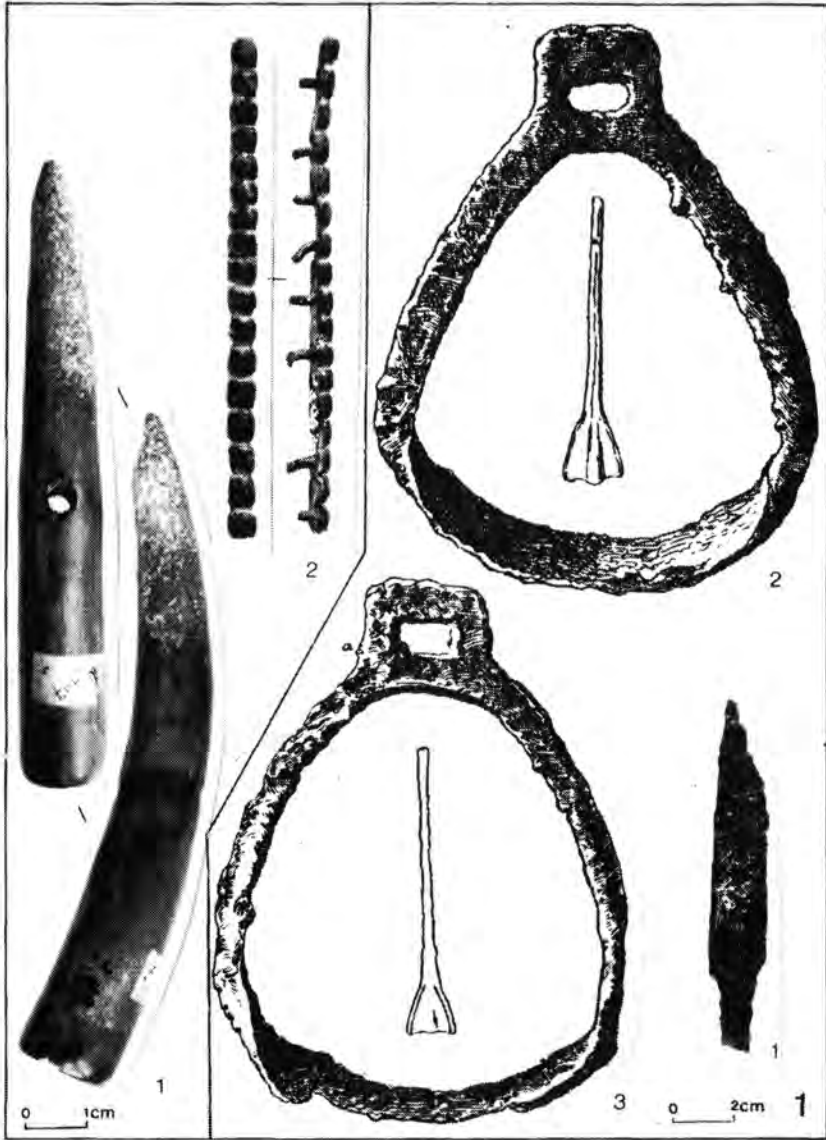
10. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 115. 1/1903. sír, 118. 2/1903. sír, 123-124.
3/1903. sír, 128-134. 1906. évi leletek.

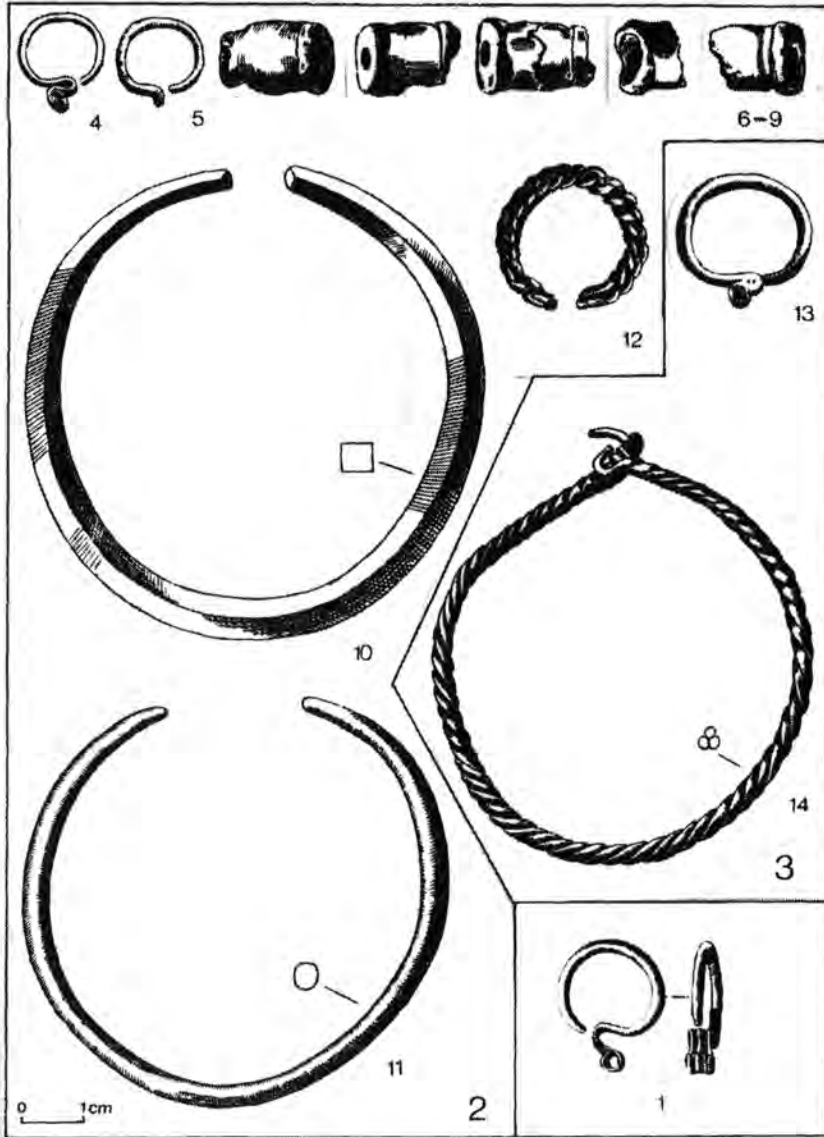
11. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 136-140. 1907. évi leletek, 141-142. 1909. évi leletek.

12. kép. Oroszlámos-vasútállomás: 1-2. 1907. évi őskori tárgy és késő antik kori
 övveret; Horgos: 1-3. 1. sőr.

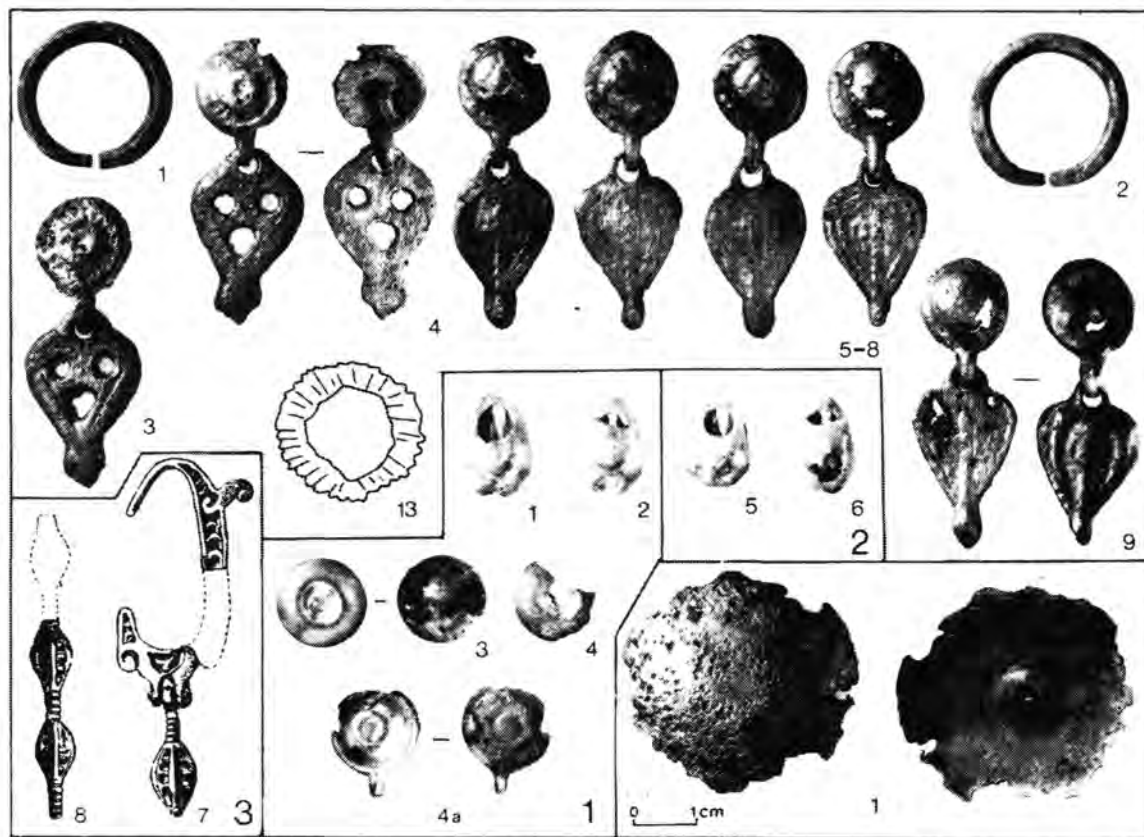

13. kép. Horgos: 6-12. 2. sír, 13-14. 3. sír; Majdán: 1.

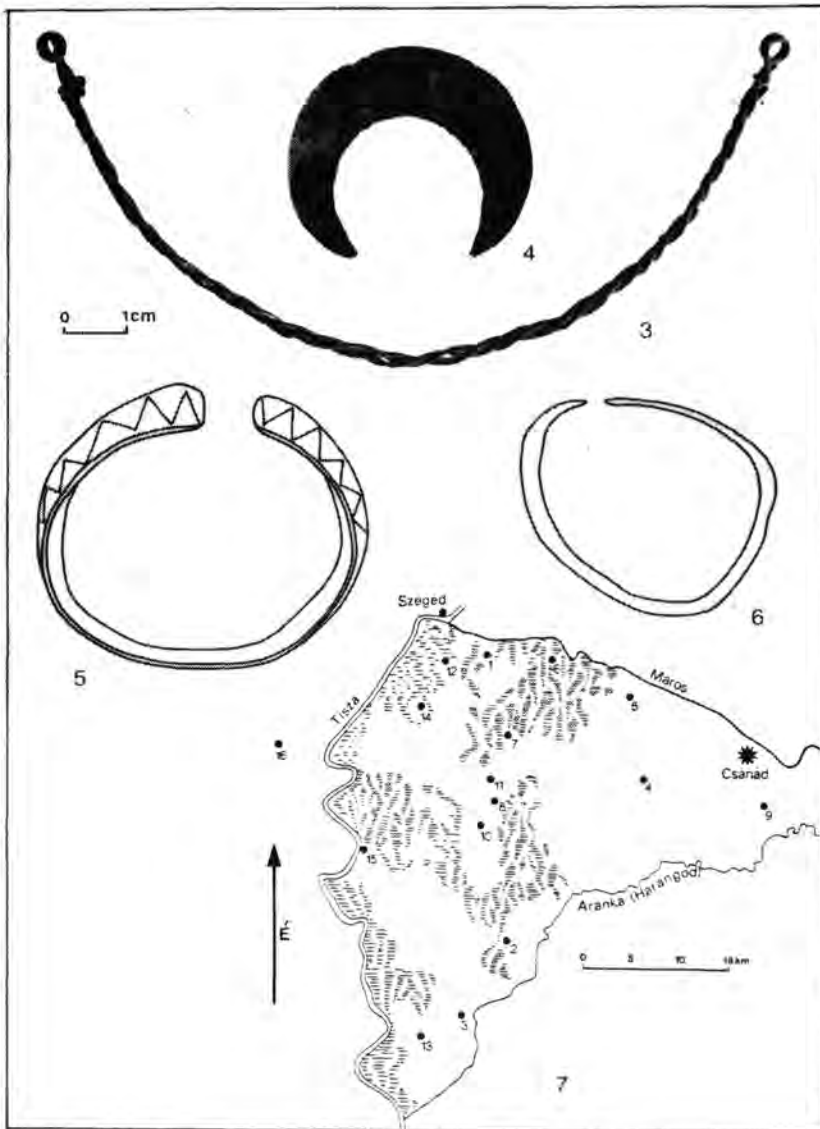

14. kép. Rábé-vasúti őrház: 1-13; Rábé-Anka sziget: 1-4a: 1. sír, 4-6. 2. sír, 7-8. 3. sír; Rábé?: későbronzkor-koravaskori gomb.

15. kép. Csóka-szerb temető: 3-6. szarmata sír leletei; 7. A Tisza - Maros - Aranka köze 10-11. századi temetői és szórványleletei: 1. Deszk, 2. Feketető, 3. Hódegyháza, 4. Keglevichháza, 5. Kiszombor, 6. Klárafalva, 7. Kübekháza, 8. Majdán, 9. Nagyszentmiklós, 10. Oroszlámos, 11. Rábé, 12. Szöreg, 13. Tizsaszentmiklós, 14. Tizsasziget, 15. Törökkanizsa, 16. Horgos.

